

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

Кафедра психологічної та педагогічної антропології

До 300-річчя з дня народження Г. С. Сковороди

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
«ПСИХОЛОГІЯ»**

Харків -2022

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ

Кафедра психологічної та педагогічної антропології

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З КУРСУ
«ПСИХОЛОГІЯ»**

Харків - 2022

УДК 159.9 (076.1)
ББК 88.3р30

Авторський колектив: Дорожко І.І., Туріщева Л.В., Микитюк С.О.,
Абаньшина С.Є., Дзюбич О.М., Діомідова Н.Ю., Довженко О.О., Малихіна О.Є.,
Ходикіна Ю.Ю.

Рецензенти:

Перевозна Т.О. – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри
психології та педагогіки ХДАК

Донченко О.В. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії, технологій і
методик дошкільної освіти ХНПУ імені Г.С. Сковороди

Методичні рекомендації з курсу «Психологія» для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти / Дорожко І.І. та ін. ; за заг. ред.
І. І. Дорожко (електронне видання). Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. –
68 с.

Затверджено редакційно-видавничою радою
Харківського національного педагогічного університету
імені Г.С.Сковороди протокол № 8 від 17.08.2022

Методичні рекомендації з курсу «Психологія» для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти складені відповідно до програмного
матеріалу навчальної дисципліни «Психологія». Призначені для особистого
використання здобувачем під час вивчення дисципліни в рамках аудиторних і
самостійних занять.

УДК 159.9 (076.1)
ББК 88.3р30

© Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди

Шановні студенти!

Ви починаєте вивчати навчальний курс «Психологія» – один із найважливіших для майбутньої педагогічної діяльності. Навчальний курс «Психологія» передбачає поглиблення знань про особливості психічних процесів, властивостей і станів особистості; психологічні аспекти організації навчально-виховного процесу; особливості педагогічної діяльності та особистості педагога.

У процесі підготовки до занять з психології недостатньо використовувати прослуханий на лекції матеріал, необхідно поглиблювати знання самостійно. Для вас розроблені методичні рекомендації з курсу «Психологія», які включають завдання для самостійної роботи студентів.

Для того, щоб систематизувати вивчення курсу доцільно працювати за планом, запропонованим у методичних рекомендаціях.

Виконання завдань сприяє розвитку творчого мислення, ініціативності та самостійності, вмінню аналізувати і раціонально використовувати інформацію. Особливості такої форми підготовки - підпорядкованість її цілей навчальним; пізнавальний характер її мотивації; сприяння формуванню професійної самостійності, підготовка до творчого вирішення практичних завдань (www.liderstudent.com.ua).

Рекомендації з підготовки до семінарського заняття:

- 1) вивчення літератури з вузлових питань теми (використовується як лекційний матеріал, так і робота з додатковими джерелами (підручники, інтернет));
- 2) робота зі словником психологічних термінів;
- 3) виконання завдань для самостійної роботи;
- 4) виконання практичних завдань;
- 5) конспектування першоджерел;
- 6) ознайомлення з цікавими фактами у рамках досліджуваної теми.

Бажаємо успіхів у вивченні психології!

На Вас чекає колектив кафедри психологічної та педагогічної антропології!

Кафедра психологічної та педагогічної антропології

Кафедра психології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди була заснована у 1932 році під керівництвом професора О. М. Леонтьєва. Велика увага на кафедрі приділялась теоретичній і експериментальній роботі, питанням методики викладання, психолого-педагогічній підготовці студентів як майбутніх вчителів, а так і аспірантів.

Після закінчення аспірантури, на кафедрі працював П.І. Зінченко, крупний фахівець з теорії і практики пам'яті, особливо мимовільної. Продовжувачем ідей П. І. Зінченко стала професор С. П. Бочарова. У післявоєнний період кафедрою керували: В. І. Аснін (1944-1951), О. М. Концева (1951-1955). У цей період на кафедрі розроблялись дві проблеми: 1. Розвиток пізнавальних інтересів у дітей; 2. Розвиток та виховання вольових якостей у школярів в зв'язку з структурою їх діяльності. У різні роки на кафедрі працювали: О. В. Гордон, Д. М. Дубовіс-Арановська, О. М. Концева, Л. І. Котлярова, Г. В. Мазуренко, С. А. Нагорна, Т. І. Титаренко, О. О. Хоменко, Н. В. Гродська, О. В. Землянська, В. В. Лобаньова, І. В. Головнєва, Г. Г. Петренко, Т. Б. Хомуленко, О. Г. Волкова, М. А. Кузнєцов.

З 1979 кафедрою завідувала кандидат психологічних наук, професор Г. Г. Петренко. Головні напрямки наукових досліджень – мислення і його розвиток; навчання і розвиток особистості; деякі аспекти взаємозв'язку навчання і розумового розвитку дитини. З січня 1999 року кафедрою завідував доктор наук, професор М. А. Кузнєцов. З жовтня 2000 року кафедрою завідував доктор наук, професор С. О. Микитюк. А з 1 жовтня 2009 року кафедрою завідує доктор наук, професор І. І. Дорожко. У 2015 році рішенням Вченої ради університету кафедру психології перейменовано на кафедру філософсько-психологічної антропології, а в 2022 році в кафедру психологічної та педагогічної антропології. Головний напрям кафедри: соціально-психологічні засади розвитку особистості в освітньому процесі. Науково-дослідна робота кафедри спрямована на розширення і розвиток можливостей самостійної і творчої роботи майбутнього вчителя. Кафедра підтримує творчі зв'язки з НАПН України, здійснює постійний зв'язок зі школами міста Харкова і області, проводить читання лекцій та консультування вчителів з різних питань психології виховання і навчання.

Зараз на кафедрі працюють: доктор наук, професор І. І. Дорожко, доктор наук, професор С. О. Микитюк, доктор філософії, доцент Н. Ю. Діомідова, доктор філософії, доцент О. О. Довженко, доктор філософії, доцент О. Є. Малихіна, доктор філософії, доцент Л. В. Туріщева, доктор філософії, доцент Ю. Ю. Ходикіна, доктор філософії, старший викладач С. Є. Абаньшина, викладач О. М. Дзюбич. Викладачі кафедри забезпечують навчально-виховний процес на 9-ти факультетах. Усі викладачі кафедри читають курси з «Психології», «Психології за професійним спрямуванням». Викладачами кафедри розроблені програми з дисциплін вільного вибору, за якими здійснюється їх викладання: «Психологія сім'ї», «Нейропсихологія» (проф. І. І. Дорожко), «Психологія розвитку дитини дошкільного віку» (проф. С. О. Микитюк), «Психологія іміджу» (доц. Н. Ю. Діомідова), «Психологія кар'єри» (доц. О. О. Довженко), «Психологія розвитку особистості», «Психологія реклами» (доц. О. Є. Малихіна), «Психологія лідерства» (доц. Л. В. Туріщева), «Конфліктологія», «Основи психотехнологій» (доц. Ю. Ю. Ходикіна), «Психологія» (О. М. Дзюбич).

Дорожко І.І.

ЗМІСТ

Вступ	4
Модуль 1. ЗАГАЛЬНА ПСИХОЛОГІЯ	
ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЇ	8
ТЕМА 2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК СВІДОМОСТІ	11
ТЕМА 3. ДІЯЛЬНІСТЬ. НАВИЧКИ ТА ВМІННЯ	14
ТЕМА 4. ОСОБИСТІСТЬ	16
ТЕМА 5. ТЕМПЕРАМЕНТ	19
ТЕМА 6. ХАРАКТЕР	22
ТЕМА 7. ЗДІБНОСТІ	24
ТЕМА 8. УВАГА	26
ТЕМА 9. ВІДЧУТТЯ	28
ТЕМА 10. СПРИЙМАННЯ	30
ТЕМА 11. ПАМ'ЯТЬ	32
ТЕМА 12. МИСЛЕННЯ	35
ТЕМА 13. УЯВА	37
ТЕМА 14. МОВА	39
ТЕМА 15. ПОЧУТТЯ	40
ТЕМА 16. ВОЛЯ	42
Рекомендована література	44
Модуль 2. ВІКОВА І ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ	
ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ, МЕТОДИ ВІКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ	45
ТЕМА 2. ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ	48
ТЕМА 3. ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ДО ВСТУПУ ДО ШКОЛИ	50
ТЕМА 4. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТИНИ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	51
ТЕМА 5. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	53
ТЕМА 6. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ	56
ТЕМА 7. ПСИХОЛОГІЯ НАВЧАННЯ	58
ТЕМА 8. ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ	60
ТЕМА 9. ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТА ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ	62
Рекомендована література	64
Додаток 1. Рекомендації з підготовки до державного іспиту з психології ...	65
.....	
Додаток 2. Інформація про конференції	67

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОДИ ПСИХОЛОГІЇ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 9-16.
2. Веракіс А. Основи психології: навчальний посібник для студентів ВНЗ / А. Веракіс, Ю. Завалевський, К. Левківський. - Х. - К., 2005. - С.5-11.

Вузлові питання теми

1. Предмет і завдання психології.
2. Етапи розвитку психології.
3. Внесок Харківської школи психології в розвиток науки.
4. Характеристика основних методів психології.

Основним завданням психології є вивчення об'єктивних закономірностей функціонування психічних явищ і процесів як відображення об'єктивної дійсності.

Особливості психології

1. Психологія - наука про найскладніші явища, які відомі людству.
2. Особливість психології полягає в її унікальних практичних аспектах.
3. Психологія - одна з найбільш перспективних наук.

Структура психології людини

Психологія людини

Психологія пізнавальних процесів	Психологія особистості
- відчуття; - сприйняття; - увага; - пам'ять; - уява; - мислення; - мова	- емоції; - здібності; - мотивація; - темперамент; - характер; - воля

Основні принципи психології

1) детермінізм	2) єдність свідомості та діяльності	3) розвиток
психіка визначається способом життя і змінюється відповідно до зовнішніх умов	свідомість і діяльність знаходяться у безперервній єдності. Свідомість утворює внутрішній план діяльності людини	психіку можна правильно зрозуміти, якщо вона розглядається в безперервному розвитку, як процес і результат діяльності

Етапи розвитку психології

На першому етапі, в часи античності, психологія трактувалася як наука про душу. Наявністю душі намагалися пояснити всі незрозумілі явища в житті людини.

На другому етапі в XVII столітті з розвитком природничих наук, психологія розглядається як наука про свідомість. Свідомістю, в той час, називали здатність думати, відчувати, бажати. Основний метод вивчення на даному етапі - спостереження.

На третьому етапі (в XX столітті) психологія вивчає поведінку людини. Основне завдання психології - спостереження за тим, що можна безпосередньо побачити: поведінку, вчинки, реакції людини, але при цьому мотиви, які визначають вчинки, не враховувалися.

На четвертому етапі психологія аналізує факти, закономірності та механізми психіки.

Харківська психологічна школа

У 20-ті роки XX ст. у Харкові інтенсивно розвиваються різні напрямки психологічної науки. У 30-ті роки на базі Українського науково-дослідного інституту і психіатричної лікарні в Харкові була створена Всеукраїнська психоневрологічна академія. Формується психологічна школа, науковий розвиток якої зв'язується з іменами О.М.Леонтьєва, О.Р.Лурії, А.В.Запорожця та ін.

Методи психології

Методи дослідження в психології	
Методи збору інформації	Методи обробки інформації
бесіда спостереження експеримент анкетування та тестування аналіз продуктів діяльності	метод математичної статистики

Це цікаво

• Гіппократ вважав: «Людина повинна в повній мірі усвідомити той факт, що саме у мозку - і тільки у мозку - відбуваються наші відчуття радості, задоволення, веселощі, так само, як і наші сум, біль, скорбота і сльози. Ми мислимо мозком і з його допомогою можемо бачити і чути, і здатні розрізняти потворність і красу, добро і зло».

Робота з психологічними поняттями

Психологія _____

Психіка _____

Свідомість _____

Психічні процеси _____

Психічні властивості _____

Психічні стани _____

Методи психології _____

Спостереження _____

ТЕМА 2. ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТОК СВІДОМОСТІ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 85-106.
2. Веракіс А. Основи психології: навчальний посібник для студентів ВНЗ / А. Веракіс, Ю. Завалевський, К. Левківський. - Х. - К., 2005. - С.13-27.
3. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.10-42.

Вузлові питання теми

1. Виникнення психіки.
2. Стадії і рівні розвитку психіки в тваринному світі.
3. Основні передумови і фактори виникнення людської свідомості.

Рушійна сила розвитку - боротьба внутрішніх протиріч, боротьба між старим і новим, між тим, що відходить у небуття і народжується. Саме в цьому джерело розвитку психіки. Психічний розвиток – це завжди виникнення чогось нового, перехід до якого носить стрибкоподібний характер.

Розвиток психіки в тваринному світі тісно пов'язаний з виникненням і розвитком нервової системи, особливо головного мозку.

Виникнення свідомості людини виявилось якісно новим етапом розвитку психіки. Її розвиток зумовлений соціальними умовами. Свідомість людини носить завжди цілеспрямований і активний характер. Основною передумовою та умовою виникнення свідомості людини є розвиток людського мозку. Становлення людської свідомості – тривалий процес, органічно пов'язаний з суспільно-трудовою діяльністю.

Етап розвитку	Особливості етапу
Розвиток сенсорних процесів тварин	<ul style="list-style-type: none"> - Вдосконалення їх рухового апарату; - Поступово розвивається їх здатність диференційовано відповідати на дію зовнішніх і внутрішніх подразників; - Одночасно розвиваються органи нюху, зору, слуху, дотику та ін., що дозволяє більш точно диференціювати зовнішні подразники.
Розвиток перцептивних процесів тварин	<ul style="list-style-type: none"> - У тварин з'являється складна нервова система; - Спостерігається значний розвиток і ускладнення рецепторних процесів, а також ускладнюється їх роль у поведінці; - Удосконалюються центральні відділи нервової системи тварин, що дозволяють утворювати зв'язки між аналізаторами; - З'являються емоції у тварин.
Розвиток інтелектуальних дій	<ul style="list-style-type: none"> - Здатність до інтелектуальної поведінки при виникненні перешкод; - Інтелектуальні дії носять примітивний характер і не виступають наслідком знання об'єктивних законів природи; - Інтелектуальні дії не займають у тварин головного місця в їхній поведінці.

Фізичний та психологічний розвиток людини в процесі праці	<ul style="list-style-type: none"> - Руки стають не тільки органом руху, а й дотику, допомагаючи людині пізнавати важливі для процесу праці особливості предметів; - З'являється здатність до мислення, до спілкування з іншими людьми; - Поява мови сприяла розвитку абстрактного мислення.
---	---

Це цікаво

• У 60-х рр. ХХ ст. нейрофізіолог Р.Стеррі виявив, що ліва півкуля людини краще обробляє вербальну інформацію, а права - візуальну і просторову. Протягом наступних десятиліть ці висновки були невірні витлумачені, і з'явився міф, що у одних людей краще розвинена ліва півкуля, а у інших - права. У 2012 році психологи встановили, що творче мислення активує широку нейронну мережу, яка охоплює обидві півкулі.

Робота з психологічними поняттями

Несвідоме _____

Інстинкт _____

Інтелектуальна поведінка _____

Навик _____

Підсвідоме _____

Подразливість _____

Завдання для самостійної роботи

1. Яка діяльність: свідома _____ або несвідома _____ - виявляється у наведених прикладах?

а) учень швидко і правильно множить багатозначні числа, але не пам'ятає правила їх множення;

б) п'ятикласник, за піддражнювання однокласників розірвав підручники і зошити, вдарив одного з однокласників;

в) абітурієнт вступає до педагогічного університету; свій вибір пояснює – любить дітей і йому подобається викладання предметів.

2. Поясніть на прикладі відмінність між інтелектуальною поведінкою людини і тварини _____

_____

_____

_____

_____

3. Назвіть основні функції психіки _____

_____

_____

_____

_____

Практичне завдання

Методика «Особливості нервової системи»

Інструкція. Перед вами 10 питань. Необхідно оцінити себе по кожному питанню. У виборі оцінки необхідно орієнтуватися на те, як Ви поведетеся найчастіше, в більшості ситуацій. Оцінка проводиться за п'ятибальною шкалою: 5 - властивість дуже яскраво виражена; 4 - властивість добре виражена; 3 - властивість виражена середньо; 2 - властивість виражена погано; 1 - властивість не виражена.

Після кожного питання, для полегшення оцінювання, дається невелика підказка найвищої і найменшої міри вираженості властивості.

Питання.

1. Чи здатні ви займатися справою тривалий час, без перерви (наприклад, протягом кількох годин)?

1 бал - щохвилини перериваю роботу, а якщо не можу це зробити працюю погано, допускаю багато помилок.

5 балів - не дивлячись на тривалу роботу, не відчуваю ніякого стомлення.

2. Чи здатні ви до стійкої концентрації уваги?

1 бал - не можу зосередитися на виконуваний роботі; сторонні подразники відволікають від роботи.

5 балів - завжди спрямований на виконання дії, нічого не помічаю, окрім свого заняття.

3. Чи вмієте ви стійко переносити невдачі?

1 бал - при невдачах не можу нічим займатися, сильно переживаю, довго не можу взяти себе в руки;

5 балів - при невдачах ще більше збираюся, мобілізуюся, вони мене не збивають, не пригнічують.

4. Чи охоче ви беретеся за виконання відповідальної роботи?

1 бал - уникаю ситуацій, в яких треба брати ініціативу на себе, частіше підкоряюся.

5 балів - люблю «верховодити», брати відповідальність на себе за виконувани дії.

5. Чи здатні працювати в несприятливій обстановці?

1 бал - шум, розмови, музика заважають роботі, прагну займатися в ізоляції та тиші.

5 балів - шум або розмови не заважають виконувати роботу; в будь-яких умовах працюю успішно.

6. Чи відмовляєтеся ви від намічених дій при зустрічі з перешкодою?

1 бал - навіть невелика перешкода викликає прагнення відмовитися від подальшої роботи, втрачаю віру в свої сили.

5 балів - не втрачаю віри в свої сили, в успіх.

7. Чи поводитье ви себе так само, як зазвичай, в присутності сторонніх?

1 бал - присутність сторонніх хвилює, не люблю, коли на урок до класу приходять сторонні.

5 балів - присутність сторонніх на уроці хвилює.

8. Чи нервуєте ви перед важливою подією?

1 бал - так, навіть коли цілком підготовлений.

5 балів - почуваюся добре, як правило, не нервую.

9. Чи беретеся Ви за роботу, яка вимагає великих зусиль?

1 бал - уникаю тривалої, виснажливої роботи, набагато більше люблю виконувати легкі, не дуже виснажливі завдання.

5 балів - люблю роботу, яка повністю поглинає, необхідно докласти зусиль для її виконання.

10. Чи легко ви долаєте тимчасові коливання настроїв і тривалий поганий настрій?

1 бал - важкі ситуації, важкі події, конфлікти сильно вибивають із колії, псуєть настрій; душевну рівновагу не можу відновити дуже довго.

5 балів - важкі життєві ситуації не виводять з рівноваги, зазвичай швидко приходжу до тями.

Обробка отриманих результатів:

Знайти загальну суму по всім 10 питанням.

Якщо загальна сума 10 -20 балів, то, швидше за все, у вас слабка нервова система.

Якщо загальна сума 40-50 балів - нервова система досить сильна.

ТЕМА 3. ДІЯЛЬНІСТЬ. НАВИЧКИ ТА ВМІННЯ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія. Підручник / О. Скрипченко, Л.Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 275-298.

2. Веракіс А. Основи психології: навчальний посібник для студентів ВНЗ / А. Веракіс, Ю. Завалевський, К. Левківський. - Х. - К., 2005. - С.88-96.

3. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І.Ф.Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.201-220.

Вузлові питання теми

1. Особливості діяльності.

2. Характеристика основних видів діяльності.

3. Навички. Види навичок.

Діяльність є необхідною умовою формування особистості.

Діяльність

Сутність:

- сукупність дій людини

Види:

- гра;
- навчання;
- праця

Особливості

1) Суспільний характер. Будь-який вид діяльності за своїм змістом і способом виконання - продукт суспільно-історичного розвитку людини.

2) Цілеспрямованість. У своїй діяльності люди завжди керуються свідомо поставленими цілями. Вони досягаються або за допомогою ретельно обміркованих і випробуваних засобів, або способів дій.

3) Плановість. У будь-якому виді діяльності дії, її складові, являють собою певну систему. Вони є взаємопов'язаними, розташовуються в певному порядку, будуються за певним планом.

4) Систематичність. Діяльність носить тривалий, повсякденний, систематичний характер (наприклад, трудова діяльність).

Життєве значення навичок і умінь дуже велике. Вони полегшують фізичні та розумові зусилля в роботі, навчанні. Вносять у діяльність кожної людини певний ритм, стійкість, утворюючи умови для творчості.

Етапи формування досвіду	
1)	<u>аналітичний</u> – вибір та оволодіння окремими елементами дій;
2)	<u>синтетичний</u> – об'єднання засвоєних елементів у цілісну дію;
3)	<u>автоматизація</u> – являє собою вправу з метою надання дії плавності, потрібної швидкості, зняття напруги.

Навички утворюються в результаті вправ, тобто цілеспрямованих і систематичних повторень дій. Успішність оволодіння навичками залежить не тільки від кількості повторень, але і від інших факторів об'єктивного і суб'єктивного характеру.

Види навичок	1) рухові	ходьба, біг, численні спортивні навички
	2) сенсорні	пов'язані зі сприйняттям предметів і явищ
	3) інтелектуальні	у першу чергу – це навчальні навички
	4) змішані	включають різні види діяльності (навички культурної поведінки, побутові, гігієнічні)

На основі отриманих знань особистість виконує певну діяльність, але ще не володіє навичками її виконання. Уміння - це більш-менш досконалі способи виконання будь-яких дій, що ґрунтуються на знаннях або навичках, набутих людиною в процесі діяльності. Уміння - це підготовленість до виконання дії, а навичка - це автоматизована ланка діяльності.

Робота з психологічними поняттями

Дія _____

Діяльність _____

Гра (дитяча) _____

Мотив _____

Навик _____

Праця _____

Уміння _____

Мета _____

Завдання для самостійної роботи

1. Виберіть правильні судження:

1) Особистість формується в діяльності.

- 2) Будь-яка діяльність людини детермінується, як правило, внутрішніми стимулами.
- 3) Діяльність обумовлена тільки свідомістю людини.
- 4) Мотивами діяльності можуть бути потреби, установки, думки, почуття, ідеали.
- 5) Діяльність є вирішальним фактором формування і розвитку активності особистості.
- 6) Діяльність - історично відпрацьована система відтворення предметного світу, природи людини і людських відносин.

2. Виберіть із наведених ознак ті, які характеризують:

- а) поведінку тварин: _____
- б) людську діяльність: _____
- в) тільки гру: _____
- г) тільки навчання: _____
- д) тільки працю: _____
- 1) умова розвитку психіки; 2) діяльність, спрямована на засвоєння способів виконання дій; 3) автоматизація; 4) цілеспрямованість; 5) мотивація; 6) умови прояву всіх психічних реакцій; 7) наявність спроб і помилок; 8) спрямованість на отримання результату, який задовольняє матеріальні та духовні потреби людей; 9) спрямованість на засвоєння та застосування системи понять; 10) повторюваність; 11) діяльність, яка задовольняє самим процесом виконання.

ТЕМА 4. ОСОБИСТІТЬ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 300-324.
2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.273-283.

Вузлові питання теми

1. Особистість. Теорії особистості.
2. Психологічна структура особистості.
3. Спрямованість особистості.

Особистість являє собою онтогенетичне надбання людини, результат складного процесу її соціального розвитку, який відбувається в тісному взаємозв'язку з розвитком суспільства.

<p>Людина як вид. Людина - це представник біологічного виду, що відрізняється від інших тварин конкретними специфічними особливостями і рівнем фізіологічного та психічного розвитку. Наділена свідомістю, здатна мислити, говорити і</p>	<p>Людина у взаємозв'язку з навколишнім світом (тенденціями його розвитку)</p>	<p>Людина як індивід. Найбільш загальними характеристиками індивіда є: цілісність і своєрідність психофізіологічної організації; стійкість у взаємодії з навколишнім середовищем; активність</p>
---	--	--

приймати рішення, контролювати свої дії, вчинки, емоції і почуття		
Людина як особистість. Людина - це індивід, який займає певне місце в суспільстві. Виконує конкретну суспільно-корисну діяльність, відрізняється від інших індивідуальними і соціально-психологічними характеристиками	Людина як суб'єкт діяльності. Людина завжди є суб'єктом конкретної діяльності, джерелом пізнання і перетворення діяльності в її рамках	Людство як історія суспільства. Людина-продукт розвитку суспільства. Розвиток людини відбувався паралельно з розвитком суспільства, з його історією. З іншого боку, людина - творець історії суспільства.

Кожну людську особистість характеризує загальна спрямованість, тобто ті цілі, прагнення, мотиви, які виникають на основі потреб, інтересів, переконань. Ця спрямованість спонукає людину бути активною, діяльною і формувати власне відношення до навколишнього світу.

Спрямованість особистості формується під впливом потреб. На основі потреб виникають інтереси і схильності, які в значній мірі визначають спрямованість особистості.

Особливостями інтересів є:

- 1) активізація не тільки пізнавальних процесів, але і творчих спонукальних зусиль людини в різних сферах діяльності;
- 2) більша, ніж зазвичай, конкретизація цілей і операцій діяльності;
- 3) розширення та поглиблення знань людини в спеціальній області та розвиток у неї відповідних практичних навичок та умінь;
- 4) своєрідне емоційне задоволення, що спонукає до тривалого заняття відповідною діяльністю.

Інтереси повинні направлено формуватися. Перш за все, необхідно показувати значимість одержуваної інформації від об'єкта інтересу для пізнання самого об'єкта і отримання знань, важливих і необхідних у діяльності особистості.

Це цікаво

• Кожен ген, а у людини їх від 30 до 100 тисяч, розташовується в хромосомних парах. Один із них переходить від батька, інший - від матері. Зашифровані в геномі (це сукупність генів людини) немовляти «інструкції» впливають як на його зовнішні дані (зріст, форму обличчя, колір волосся і т.д.), так і на інтелект, тривалість життя.

Робота з психологічними поняттями

Індивід _____

Індивідуальність _____

Інтерес _____

Особистість _____

Потреба _____

Завдання для самостійної роботи

1. Підкресліть, які з перерахованих характеристик відносяться до особистості: здатності, переконання, характер, моральні якості, спрямованість, мотиви, світогляд, самосвідомість, активність, мислення, рівень особистої культури, навички, талант, темперамент, інстинкти, знання, вікові особливості, пам'ять, воля, бажання, потреби, ідеали, самостійність, почуття, індивідуальність, авторитет.

2. Прокоментуйте наступні визначення особистості. Яке з них здається найбільш правильним?

а) Під особистістю розуміється сукупність тих відносно стійких властивостей і схильностей індивіда, які відрізняють його від інших.

б) Особистість - це дієздатний член суспільства, що усвідомлює свою роль в ньому.

в) Особистість - це ядро, що інтегрує початок, зв'язує воедино різні психічні процеси індивіда, визначає послідовність і стійкість власної поведінки.

Практичне завдання

Методика «Самооцінка»

Інструкція. Перед вами 32 судження. Оцінювання суджень має п'ять варіантів відповідей: дуже часто - 4 бали; часто - 3 бали; іноді - 2 бали; рідко - 1 бал; ніколи - 0 балів.

Судження.

1. Мені хочеться, щоб мої друзі мене підбадьорювали.
2. Постійно відчуваю відповідальність за доручену мені роботу.
3. Я хвилююся про своє майбутнє.
4. Багато людей мене ненавидить.
5. Я володію меншою ініціативою, ніж інші.
6. Я хвилююся за свій психічний стан.
7. Я боюся виглядати дурнем.
8. Зовнішній вигляд інших значно краще, ніж у мене.
9. Я боюся виступати з промовою перед незнайомими людьми.
10. Я часто допускаю помилки.
11. Шкода, що я не вмію розмовляти з людьми, як слід.
12. Шкода, що мені не вистачає впевненості в собі.
13. Мені б хотілося, щоб мої дії частіше одобрялися іншими.
14. Я занадто скромний.
15. Моє життя марне.
16. Багато людей неправильної думки про мене.
17. Мені ні з ким поділитися своїми думками.
18. Люди від мене чекають занадто багато.
19. Люди не цікавляться моїми досягненнями.
20. Я трохи соромлюся.
21. Я відчуваю, що багато людей не розуміють мене.
22. Я не відчуваю себе в безпеці.
23. Я часто хвилююсь і даремно.
24. Я ніяковію, коли заходжу в кімнату де вже сидять люди.

25. Я відчуваю себе скутим.
26. Я відчуваю, що люди говорять про мене за мою спиною.
27. Я впевнений, що інші все сприймають легше, ніж я.
28. Мені здається, що зі мною повинна трапитися якась неприємність.
29. Мене хвилює думка про те, як інші ставляться до мене.
30. Шкода, що я не дуже товариський.
31. У суперечках я висловлююся лише тоді, коли впевнений у своїй правоті.
32. Я думаю про те, чого чекає від мене громадськість.

Обробка отриманих результатів.

Сума балів від 0 до 25 свідчить про високий рівень самооцінки, при якому людина правильно реагує на зауваження інших і рідко сумнівається у своїх діях.

Сума балів від 26 до 45 свідчить про середній рівень самооцінки, при якому людина рідко страждає від «комплексу неповноцінності», і лише час від часу підлаштовується під думку інших.

Сума балів від 46 до 128 вказує на низький рівень самооцінки, при якому людина болісно переносить критичні зауваження на свою адресу, намагається завжди зважати на думку інших, і часто страждає від «комплексу неповноцінності».

ТЕМА 5. ТЕМПЕРАМЕНТ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 326-337.
2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І.Ф.Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.625-648.

Вузлові питання теми

1. Поняття про темперамент та його типи.
2. Фізіологічні основи темпераменту.

Спостерігаючи за оточуючими людьми, неважко помітити різницю між ними у проявах почуттів, у швидкості рухів, у загальній рухливості.

І.Павлов вважав, що темперамент це - генотип, тобто природжена, природна особливість нервової системи. Він виділяв чотири яскраво виражених типів ВНД, відповідно до цього чотири види темпераменту.

Типи вищої нервової діяльності	Характеристика нервових процесів збудження і гальмування			Вид темпераменту
	по силі	за врівноваженістю	за рухливістю	
Сильний	Сильний	Урівноважений	Рухливий	Сангвінічний
Нестримний	Сильний	Неврівноважений	Рухливий	Холеричний
Інертний	Сильний	Урівноважений	Малорухливий	Флегматичний
Слабкий	Слабкий	Неврівноважений	Малорухливий	Меланхолійний

Слід пам'ятати, що на формування нервової діяльності людини впливає не тільки перша, але і друга сигнальна система. Природжений тип нервової системи - темперамент - є основою характеру. Як правило, типи темпераменту існують у чистому вигляді. Можна говорити тільки про перевагу тих чи інших рис.

Сангвінік швидко пристосовується до нових умов, швидко сходиться з людьми, товариський. Почуття у сангвініка легко виникають і змінюються, міміка багата, рухлива, виразна. При відсутності серйозних цілей, глибоких думок, творчої діяльності у сангвініків виробляється поверховість і непостійність.

Дії *холерика* поривчасті. Він відрізняється підвищеною збудливістю, великою емоційністю. Прояви холеричного темпераменту, в значній мірі, залежать від спрямованості особистості. У людей з суспільними інтересами він проявляється в ініціативності, енергії, принциповості. Там, де немає багатства духовного життя, холеричний темперамент проявляється негативно: в дратівливості, афективності.

У *флегматика* нові форми поведінки виробляються повільно, є стійкими. Зазвичай флегматик врівноважений і спокійний, він рідко виходить з себе, не схильний до афектів. Залежно від умов, в одних випадках у флегматика можуть виникнути позитивні риси: витримка, глибина думок і т.д. ; в інших - млявість і байдужість до навколишнього, лінь і безвілля.

Реакція *меланхоліка* часто не відповідає силі подразника, особливо сильне у нього зовнішнє гальмування. Йому важко довго на чомусь зосередитися. Сильні впливи часто викликають у меланхоліка тривалу гальмівну реакцію. У нормальних умовах життя меланхолік - людина глибока, змістовна. При несприятливих умовах меланхолік може перетворитися в замкнену, тривожну людину.

Це цікаво

• *Ще 2400 років тому, в V ст. до н.е., Гіппократ створив своє вчення про те, що здоров'я визначається правильним поєднанням чотирьох основних рідин, які входять до складу людського тіла: крові (по-латині «сангвіс»), лімфи (по-грецьки «флегма»), жовтої жовчі (по-грецьки "холі") і чорної жовчі (по-грецьки «мелайна холі»).*

• *Перша класифікація темпераментів належить Галену, що жив у II ст.н.е. Він описав 13 темпераментів. Протягом багатьох століть ця класифікація поступово спрощувалася і скорочувалася.*

• *Алхіміки вважали, що відмінності темпераментів залежать від переваги в організмі сірки, ртуті або солі. Прихильники іншої алхімічної теорії стверджували, що ці відмінності визначаються зміщенням в тілі повітря та ефіру.*

• *П.Ф.Лесгафт вважав, що темперамент людини залежить від будови кровоносних судин, їх діаметру, товщини і пружності стінок. Але і ця спроба пояснення темпераменту виявилася невдалою.*

Робота з психологічними поняттями

Темперамент _____

Збудження _____

Гальмування _____

Тип вищої нервової системи _____

Сила нервових процесів _____

Врівноваженість нервових процесів _____

Рухливість нервових процесів _____

Сангвінік _____

Холерик _____

Флегматик _____

Меланхолік _____

Завдання для самостійної роботи

Вставте пропущені назви темпераментів.

- 1) ..... темперамент впізнається по гарячості, запальності, честолюбству.
- 2) .... важко вивести з рівноваги, вони постійні у своїх симпатіях і антипатіях, інтересах і заняттях.
- 3) ..... пов'язаний з принциповістю, глибоким обмірковуванням своїх слів та дій.
- 4) ..... темперамент пов'язаний із занепокоєнням, тривогою, песимізмом.
- 5) Емоції ..... швидкі, але поверхові, діяльність бурхлива нетривала.
- 6) У ..... сильно розвинене почуття обов'язку.
- 7) ..... - жартівник, хороший співрозмовник, легко зав'язує дружбу.
- 8) ..... дуже гарно уживаються, на вигляд м'які та покірні, але постійно захоплюють владу над людьми, обставинами, оскільки володіють непохитною, але розсудливою волею.
- 9) ..... уникає відповідальності та праці, але має організаторські якості, і готовий бути начальником.
- 10) ..... – це людина незлобна, повна надій, думки і настрої якої легко змінюються.
- 11) .... не здатний довго засмучуватися, печалі його неглибокі.
- 12) ..... довго розгойдуються, приступаючи до діяльності, – виконують її якісно та відповідально.

Практичне завдання

Тест на визначення темпераменту

Інструкція. *Виберіть один із запропонованих варіантів відповідей на питання, який найбільше відповідає особливостям вашої поведінки.*

1. Чи швидко ви звикаєте до незнайомих людей? Чи швидко знаходите спільну мову з ними?

- а) швидко знаходите спільну мову, швидко звикаєте;*
- б) довго звикаєте до незнайомих людей;*
- в) важко однозначно відповісти.*

2. Чи легко переходите від однієї діяльності до іншої або вам потрібен певний час, щоб перебудуватися?

- а) легко переходите від однієї діяльності до іншої;
- б) при переході від однієї діяльності до іншої перебудовуєтеся довго і важко;
- в) важко сказати.

3. Наскільки сильні ваші емоції?

- а) майже неймовірно, щоб ви засмутилися;
- б) живі гойдалки емоцій, щохвилини вгору-вниз;
- в) іноді плачете ридма через дрібниці, а іноді сприймаєте все спокійно.

4. Який темп реакцій у вас зазвичай?

- а) вам подобається робити все повільно, неквапливо;
- б) завжди поспішаєте, робите все швидко;
- в) завжди різні.

5. Ви завжди зайняті і рухливі або спокійні?

- а) тривалий час можете виконувати будь-яку роботу;
- б) завжди рухливі;
- в) важко однозначно відповісти.

6. Настрій.

- а) переважає хороший;
- б) часто змінюється;
- в) частіше задумливі та сумні;
- г) важко однозначно відповісти.

7. Ігри.

- а) віддаєте перевагу галасливим, рухливим, не конфлікуєте;
- б) рухливі з елементами спорту, часто конфлікуєте з однолітками;
- в) віддаєте перевагу спокійним, не конфлікуєте;
- г) віддаєте перевагу самотності.

Обробка результатів. Підрахуйте бали: за кожну відповідь нараховується 1 бал (при співпадінні)

питання	1	2	3	4	5	6	7	всього
Сангвінік	а	а	б	в	б	а	а	
Флегматик	б	б	а	в	а	г	в	
Холерик	а	а	в	б	б	б	б	
Меланхолік	б	б	а	а	а	в	г	

Підрахуйте загальну кількість балів у кожному рядку таблиці. Найбільша кількість балів у будь-якому рядку – тип темпераменту, який переважає. Найчастіше бувають змішані типи: поєднання одного з іншим.

ТЕМА 6. ХАРАКТЕР

Література

1.Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 339-359.

2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.649-468.

Вузлові питання теми

1. Загальне поняття про характер і його природу.

2. Структура характеру.

3. Формування характеру.

Характер – це сукупність порівняно стійких і постійних рис, якостей особистості, що проявляються, і які обумовлюють особливості її індивідуальності та соціальної поведінки, взаємодію з іншими людьми.

Структура та зміст характеру кожної людини визначаються:

а) динамікою волі (від того, наскільки здатна людина здійснювати свої цілі, тобто слабка або сильна її воля);

б) специфікою прояву емоцій людини та емоційного стану (наприклад, конфліктного), який супроводжує ті або інші її вчинки;

в) інтелектуальними особливостями людини.

Характер формується під впливом суспільних умов у результаті діяльності особистості.

Робота з психологічними поняттями

Характер _____

Акцентуація характеру _____

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте риси характеру _____ і властивості темпераменту _____: неврівноваженість; працьовитість; почуття обов'язку; відповідальність; добра координація; акуратність; вразливість; ввічливість; низька працездатність; швидке включення в роботу; низька адаптованість; схильність до оперативної роботи; висока контактність; циклічність у настроях та діяльності; замкнутість; вразливість.

2. Прокоментуйте запропоновані висловлювання. Вкажіть найбільш вірні, з вашої точки зору.

а) характер - це така сукупна психічна властивість людини, яка і успадковується, і формується в процесі її життєдіяльності;

б) характер - це сформований, зміцнений у результаті життєвих впливів і виховання типовий для особистості стиль соціальної поведінки;

в) характер - це програма типової поведінки в типових обставинах;

г) з характером народжуються, а особистістю стають;

д) характер - сукупність стійких індивідуальних особливостей особистості, що складається й виявляється в діяльності та спілкуванні.

---

3. На запитання «Хто Я?» намагайтеся відповісти 20 словами. За допомогою іменників та прикметників дайте характеристику.

Практичне завдання

Кольоровий тест

Інструкція. Подумайте, який колір із запропонованих вам подобається найбільше: сірий, синій, зелений, червоний, жовтий, фіолетовий, коричневий, чорний.

Обробка результатів.

Сірий колір - колір розсудливих людей. Це, як правило, сформовані характери, вельми недовірливі і підозрілі. Спостерігають за іншими непомітно, не заявляють про себе і залишаються в тіні.

Синій колір люблять мрійники. У своєму оточенні вони виділяються скромністю і доброзичливістю. Ці люди швидко втомлюються і потребують повноцінного відпочинку.

Зелений колір вибирають люди, які уникають чужого впливу і намагаються у всьому діяти самостійно. Це індивідуалісти. Труднощів не бояться. Самоствердження – це те, про що вони мріють.

Червоний колір люблять сміливі, владні, вольові, запальні та досить товариські люди. Вони легко вирішують конфліктні ситуації, хоча нерідко їх створюють.

Жовтий колір вибирають інтелігентні, товариські, допитливі люди, які легко пристосовуються як до людей, так і до обставин. Вони багато докладають зусиль, щоб привернути до себе увагу.

Фіолетовий колір – делікатні, емоційні та чутливі. Це, як правило, гармонійні люди, мають здібності до мистецтва.

Коричневий колір вибирають ті, хто впевнений у собі. Вони небагатослівні. На цих людей можна розраховувати у важких справах, їм можна довіряти.

Чорний колір вибирають невпевнені люди. Вони схильні до депресії. Намагаються уникати спілкування з іншими, найчастіше – самотні.

ТЕМА 7. ЗДІБНОСТІ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 3639-374.

2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.669-689.

Вузлові питання теми

1. Поняття про здібності.
2. Структура здібностей.

Умови розвитку: 1) активна взаємодія з навколишнім світом; 2) навчання і виховання.	Загальна структура здібностей	Види здібностей • загальні; • спеціальні.
	Рівні: - талант; - геніальність.	

Здібності тісно пов'язані з іншими якостями особистості. Талант людини, в значній мірі, залежить від рівня розвитку її психічних процесів (сприйняття, пам'яті, мислення, мовлення, уяви, уваги), а також від багатьох психічних

властивостей (інтересів, схильностей). Для розвитку окремих здібностей вирішальну роль відіграє високий рівень відповідних пізнавальних процесів. Так, для музиканта велике значення має слухове, для художника - зорове сприйняття. Розвиток більшості процесів і властивостей особистості обумовлює загальну всебічну обдарованість людини.

Це цікаво

• У вісімнадцять років Сергій Рахманінов закінчив консерваторію по класу фортепіано, а роком пізніше - по класу композиції, представивши в якості дипломної роботи оперу «Алеко».

- О. С. Пушкін у 20 років закінчив поему «Руслан і Людмила».
- У 22 роки М.В.Гоголь написав «Вечори на хуторі біля Диканьки».
- Опера «Севільський цирульник» створена Росіїні в 24-річному віці.
- У 25 років Вільям Брег став лауреатом Нобелівської премії з фізики.

Робота з психологічними поняттями

Геніальність _____

Задатки _____

Обдарованість _____

Здібності _____

Талант _____

Завдання для самостійної роботи

1. Психічні властивості особистості можуть бути умовно об'єднані в три групи: а) властивості темпераменту; б) властивості характеру; в) здібності.

Класифікуйте поняття зі списку за групами:

Запальний, ніжний, справедливий, сміливий, дотепний, працьовитий, чесний, ввічливий, вихований, гарячий, черствий, розумний, діловий, «крутий», палкий, слухняний, красномовний, метушливий, спокійний, дурний, рішучий, спритний, «несміяна», ледачий, спритний, неохайний, благородний, щедрий, недотепа, «ганчірка», плакса, доброзичливий, заповзятливий, обережний, самовпевнений, чуйний, ранимий, збудливий, егоїстичний, енергійний, ініціативний, повільний, вірний.

2. Визначте види здібностей:

а) здібності, що визначають успіх людини в різноманітних видах діяльності - _____;

б) здібності, пов'язані зі створенням предметів матеріальної і духовної культури, виробництвом нових ідей, винаходів - _____;

в) здібності, що визначають успішність навчання і виховання, засвоєння людиною знань, умінь і навичок - _____;

г) здібності, безпосередньо пов'язані з вродженими задатками, але не тотожні з ними, а формуються на їх основі при наявності елементарного життєвого досвіду - _____.

3. Знайдіть характеристики, які дозволяють говорити про наявність у людини здібностей до будь-якої діяльності:

- * Швидкість оволодіння діяльністю;
- * Бажання оволодіти цією діяльністю;
- * Якість досягнень;
- * Інтерес до діяльності;
- * Творчий початок діяльності;
- * Легкість оволодіння діяльністю;
- * Динаміка оволодіння знаннями і вміннями.

ТЕМА 8. УВАГА

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О.Скрипченко, Л.Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 253-269.
2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.312-327.

Вузлові питання теми

1. Увага як зосередженість психічної діяльності.
2. Види уваги та їх характеристика.
3. Властивості уваги.

Увага забезпечує успішне орієнтування людини в навколишньому світі, повне і чітке відображення його в психіці людини.

Види уваги та їх порівняльні характеристики

Види уваги	Умови виникнення	Основні характеристики
Мимовільна	Дія сильного, контрастного або значущого подразника, що викликає емоційний відгук	Мимовільність, легкість виникнення і переключення
Довільна	Постановка (прийняття) задачі	Спрямованість відповідно до завдання. Вимагає вольових зусиль, втомлює
Післядовільна	Входження в діяльність, інтерес, який виникає у процесі діяльності	Зберігається цілеспрямованість, знімається напруга

Умови функціонування уваги

- Цілеспрямованість визначається завданнями, які людина ставить перед собою в тій чи іншій діяльності;	- Динамічна увага, що на початку роботи характеризується малою інтенсивністю і тільки за допомогою зусиль людини підвищується її інтенсивність;	- Інтенсивність полягає в більш сильній дії об'єкта, який привертає до себе увагу;
- Організованість - свідоме спрямування уваги;	- Увага, висока інтенсивність якої легко виникає на початку роботи і зберігається протягом усього часу її виконання	- Новизна;
- Стійкість		- Динамічність, спостерігається при складних і тривалих діях

(наприклад, сприйняття навчального матеріалу)

Це цікаво

- *Вчені підрахували, що людський погляд переміщується за день 100000 разів.*
- *К. Д. Ушинський писав: «Увага є саме ті двері, через які проходить все, що тільки входить в душу людини із зовнішнього світу».*
- *Дослідження Б.М.Теплова, Н.Д. Небиліціна показали, що якості уваги залежать від властивостей нервової системи людини. Встановлено, що людям зі слабкою нервовою системою додаткові подразники заважають зосередитися, а з сильною - навіть підвищують концентрацію уваги.*
- *Сліпота неухваги - психологічний феномен, який проявляється в нездатності побачити об'єкт, який знаходиться в полі зору, але несподіваний у даний момент (наприклад, мавпа на спортивному майданчику). Це досить часто трапляється з людьми, захопленими іншим об'єктом, явищем або завданням.*

Робота з психологічними поняттями

Увага _____

Властивості уваги:
концентрація _____

об'єм _____

переключення _____

розподіл _____

стійкість _____

Завдання для самостійної роботи

1. Які з перелічених умов потрібні для:

1) підтримання довільної уваги _____

2) виникнення мимовільної уваги _____

а) чітке розуміння цілей і завдань діяльності; б) створення сприятливих умов для діяльності; в) усвідомлення обов'язку; г) новизна, сила, контраст подразника; д) незвичайність подразника; е) активна розумова робота; ж) звичні умови роботи; з) початок або припинення дії подразника.

2. Наведіть приклади щодо визначення властивостей уваги у навчальній діяльності студента: концентрація, переключення, обсяг і розподіл.

_____

Практичне завдання

Експериментальне дослідження.

Мета: вивчення особливостей прояву розподілу уваги.

Хід експерименту.

Серія А. Студенту необхідно назвати по порядку літери алфавіту і після кожної з них - число, додаючи при подальшій літері цифру 3, тобто: «а - 1», «б - 4», «в - 7», «г - 10», «д - 13» і т.д., поки не дійде до букви «ф». Витрачений час (у с) фіксується.

Серія Б. Студент записує у зошиті числа від 1 до 20 і одночасно рахує в зворотньому порядку - від 20 до 1. Витрачений час (у с) фіксується.

Серія В. Студент голосно читає текст і одночасно пише у зошиті (наприклад, + - + - + - і т.п.). Витрачений час (у с) фіксується.

Порівнюються результати з іншими студентами.

Висновок: аналіз індивідуальних особливостей розподілу уваги у студентів.

ТЕМА 9. ВІДЧУТТЯ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 109-127.

2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.284-299.

Вузлові питання теми

1. Анатоμο-фізіологічні механізми відчуттів.
2. Класифікація відчуттів.
3. Особливості відчуттів.

Відчуття є найбільш простою формою психічної діяльності. Вони – продукт переробки подразників центральною нервовою системою, що виникають у внутрішньому або зовнішньому середовищі.

Відчуття виникають у всіх живих істот, які володіють нервовою системою.

У людини вони не існують окремо, самі по собі, і завжди пронизані більш складними психічними процесами, властивостями і станами.

Класифікація відчуттів

Критерії класифікації	Види відчуттів	Функції відчуттів
1. Розташування рецепторів:		
а) на поверхні тіла;	Екстероцептивні, відображають властивості предметів	Регуляція пізнавальної діяльності та поведінки
б) у внутрішніх органах	Інтероцептивні, відображають стан гомеостазу	Регуляція внутрішнього середовища (голод, спрага)
в) у м'язах	Пропріоцептивні, дають інформацію про стан м'язів і рух тіла	Основа рухів, їх регуляція
2. Контакт з подразником		
а) дистантні	Слухові, зорові, нюхові	Забезпечують різні форми активності стану людини
б) контактні	Смакові, дотикові (температурні, тактильні)	Забезпечують різні форми активності стану людини
3. Ступінь дотику		
	Сенсорні	Регуляція станів людини

Це цікаво

• Людина має здатність розрізнявати їжу, яка містить підвищену кількість жиру. Вона використовує при цьому нюх.

• Про тонкощі відмінностей кольорових відчуттів художниками свідчить знайдена археологами давньогрецька мозаїчна майстерня: в ній виявилось більше 20000 створених людиною відтінків кольорів.

Робота з психологічними поняттями

Відчуття _____

Властивості відчуттів:

адаптація _____

контраст _____

синестезія _____

послідовний образ _____

поріг відчуттів _____

сенсibiliзація _____

Види відчуттів:

інтероцептивні відчуття _____

екстероцептивні відчуття _____

пропріоцептивні відчуття _____

чутливість _____

Завдання для самостійної роботи

Визначте, які властивості відчуттів пояснюють запропоновані приклади:

а) Чому людина не помічає цокання годинника в кімнаті? _____

б) Якщо люди тривалий час живуть в екологічно забруднених районах, то при виїзді на природу у них виникає запаморочення і, навіть, головний біль. З якою властивістю відчуттів це пов'язано? _____

в) Чому люди, які живуть у країнах з теплим кліматом, гірше переносять морози? _____

г) Чому при виді лимону у багатьох людей з'являється смак кислого в роті? _____

Практичне завдання

1. *Визначте у себе зорову чутливість, поступово віддаляючи від очей надруковане слово або літеру до тих пір, поки їх не можна буде розрізнити. Запишіть відстань від очей до аркуша.* _____

2. Теж саме зробіть для слухової чутливості, віддаляючи від вуха ручний годинник. Запишіть результат для правого вуха _____, лівого - _____. Зробіть висновок (про зв'язок чутливості з порогом відчуття).

ТЕМА 10. СПРИЙМАННЯ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З. Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 129-127.

2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.300-312.

Вузлові питання теми

1. Сприймання як психічний процес.
2. Властивості сприймання.
3. Сприймання простору, часу і рухів. Ілюзія.

На відміну від відчуттів, у процесах сприймання формується образ цілісного предмета у вигляді відображення всієї сукупності його властивостей. Проте, образ сприймання не зводиться до простої суми відчуттів, хоча і включає їх до свого складу.

Сприймання – результат діяльності системи аналізаторів.

Сприймання передбачає виділення з комплексу недіючих ознак – основних і найбільш суттєвих, з одночасним відволіканням від несуттєвих.

Сприймання пов'язане з пізнавальними психічними процесами.

Властивості сприймання

<i>Предметність</i> (виражається у відношенні відомостей, одержуваних із зовнішнього світу, до цього світу)	<i>Структурність</i> (сприймання – не тільки сума відчуттів, ми сприймаємо фактично абстраговану з цих відчуттів узагальнену структуру)	<i>Константність</i> (ми сприймаємо навколишні предмети як відносно постійні за формою, кольором, розміром)
<i>Осмисленість</i> (тісно пов'язана з мисленням, з розумінням сутності предмета)		<i>Цілісність</i> (сприймання є завжди цілісний образ предметів)
<i>Аптерцепція</i> (залежність сприймання від минулого досвіду і загальної спрямованості особистості)		<i>Вибірковість</i> (важлива умова успішного сприймання об'єктів дійсності)

Це цікаво

- Звичайна людина розрізняє, як правило, не більше 10 відтінків чорного кольору. А фахівці з фарбування тканин розрізняють від 40 до 60 відтінків чорного кольору.
- Це можна розрізнити, хоча і не дуже чітко на відстані: багатопверховий будинок - 8-10 км, одноповерховий будинок - 5-9 км, вікно в будинку - 4 км, окремих людей - 2 км, рух рук і ніг людини - 700 м, головний убір - 400 м, очі - 60 м.

ТЕМА 11. ПАМ'ЯТЬ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л.Долинська, З. Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 193-209.

2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.333-380.

Вузлові питання теми

1. Поняття про пам'ять.
2. Види пам'яті.
3. Процеси пам'яті: запам'ятовування, збереження, відтворення.

Уявлення особистості свідчать про те, що її сприймання залишають у корі головного мозку певні сліди, які зберігаються деякий час. Запам'ятовування, збереження і наступне відтворення особистістю її досвіду і становить сутність процесу пам'яті. Завдяки пам'яті розширюються пізнавальні можливості людини. Пам'ять змінюється з віком і піддається тренуванню.

Успішність пам'яті залежить:

- від ступеня завершеності дій запам'ятовування;
- від інтересів і схильностей особистості;
- від відношення особистості до тієї чи іншої діяльності;
- від емоційного настрою;
- від вольового зусилля.

<u>обсяг</u> (кількість предметів або фактів, які протягом певного часу здатна запам'ятати людина)	Якості пам'яті	<u>готовність</u> _____ пам'яті, тобто вміння швидко пригадати необхідне
<u>точність</u> відтворення	<u>швидкість</u> запам'ятовування	<u>тривалість</u> збереження засвоєного

Це цікаво

• *Історія пам'ятає чимало іменитих людей, які володіли феноменальною пам'яттю. Юлій Цезар і Олександр Македонський знали по імені всіх своїх солдат - до 10 тисяч осіб. Філософ Сенека був здатний повторити дві тисячі не пов'язаних між собою слів. Академік Абрам Йоффе по пам'яті користувався таблицею логарифмів.*

Робота з психологічними поняттями

Пам'ять _____

Запам'ятовування _____

Збереження _____

Відтворення _____

Впізнавання _____

Забування _____

Види пам'яті:

довільна _____

мимовільна _____

механічна _____

Мнемотехніка _____

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте, при яких обставинах пам'ять працює краще (відповіді підкресліть): коли ми старіємо; коли хочемо показати себе з кращого боку; коли ми захоплені цікавою роботою; коли нас кваплять; коли на нас тиснуть обставини; коли нас переповнюють почуття (збудження, захват, гнів і т.д.); коли ми занурені в роздуми; коли ми втомилися і хочемо спати; коли ми діємо на «автопілоті»; коли ми не розуміємо сенсу сприймання інформації; коли ми діємо в напрямку свідомо поставленої мети; коли ми перебуваємо в стресі; коли відчуваємо дефіцит часу.

2. Сформулюйте умови успішного запам'ятовування _____

3. Наведіть приклади рухової пам'яті _____

Практичне завдання

Визначте особливості своєї пам'яті. Пригадайте і намагайтеся точно відповісти на наступні питання:

1) *Який матеріал запам'ятовується вами краще: однаково уважно прочитаний про себе або прослуханий?*

2) *Як краще запам'ятовуються рухи при заучуванні фізичних вправ або практичних дій: в зоровій формі (коли дивитися, як показують рухи) або м'язово-руховій (коли самі повторюєте рухи)?*

3) *Який матеріал запам'ятовується легше, швидше: конкретний (формули, іноземні слова і т.п.) або абстрактний (міркування, трактування термінів, філософські відступи і т.д.)?*

4) *Наскільки чітко згадуються і переживаються спогади про пережите вами горе, радість?*

5) *Чи були випадки, коли на запитання викладача ви не змогли дати відповідь, але пригадали після того, як сідали на своє місце?*

6) *Чи можете ви пригадати зовнішній вигляд незнайомої людини, її манеру поведінки, з якою вчора їхали в одному трамваї?*

7) *Як часто залишаються в пам'яті, випадково почуті слова, які не мають до вас відношення?*

8) *Чи достатньо вам уважно прочитати матеріал один раз, для того, щоб відтворити його:*

а) одразу;

б) на наступний день;

в) через кілька днів.

ТЕМА 12. МИСЛЕННЯ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 147-180.
2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І.Ф.Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.381-410.

Вузлові питання теми

1. Мислення як вища форма пізнавальної діяльності.
2. Логічні форми мислення.
3. Розумові операції як основні механізми мислення.
4. Види мислення.

Процес мислення характеризується наступними особливостями:

1. Мислення завжди має опосередкований характер. Встановлюючи зв'язки і відносини між предметами та явищами об'єктивного світу, людина спирається не тільки на безпосередні відчуття і сприймання. Вона використовує дані минулого досвіду, що збереглися в її пам'яті.

2. Мислення спирається на наявні у людини знання про загальні закони природи й суспільства. У процесі мислення людина користується вже сформованими на основі попередньої практики знаннями загальних положень, в яких відображені найбільш загальні зв'язки і закономірності навколишнього світу.

3. Мислення виходить з «живого споглядання», але не зводиться до нього. Відображаючи зв'язки і відносини між явищами, ми завжди відображаємо ці зв'язки в абстрактному і узагальненому вигляді. Вони мають загальне значення для всіх подібних явищ даного класу, а не тільки для певного, конкретно спостережуваного явища.

4. Мислення завжди є відображенням зв'язків і відносин між предметами в словесній формі. Мислення і мова завжди знаходяться в нерозривній єдності. Завдяки тому, що мислення протікає в словах, полегшуються процеси абстракції і узагальнення. Слова за своєю природою є абсолютно особливими подразниками, що сигналізують про дійсність в узагальненій формі.

5. Мислення людини органічно пов'язане з практичною діяльністю. У своєму змісті воно спирається на суспільну практику людини. Це таке відображення зовнішнього світу, яке відповідає завданням, що виникають перед людиною в процесі праці та інших видах діяльності, спрямованих на перебудову навколишнього світу.

Робота з психологічними поняттями

Мислення _____

Наочно-дійове мислення _____

Образне мислення _____

Абстрактно-логічне мислення _____

Розумові операції:

аналіз _____

_____

синтез _____

_____

порівняння _____

_____

узагальнення _____

_____

абстрагування _____

_____

Форми мислення:
поняття _____

_____

судження _____

_____

умовивід _____

Завдання для самостійної роботи

Визначте види мислення.

а) «_____ мислення невідривно від сприйняття, оперується безпосередньо сприйнятими речами». (Б.М.Теплов).

б) Вид мислення, користуючись яким людина в процесі вирішення завдання виконує дії в розумовій формі, безпосередньо не маючи справи з досвідом, отриманим за допомогою почуттів _____

в) Мислення, при якому завдання вирішуються з опорою на зоровий образ _____

г) Вид мислення, спрямований на вирішення практичних завдань _____

Практичне завдання

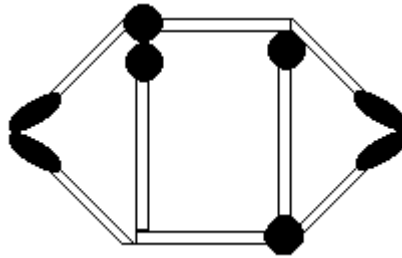
Визначте свій тип мислення.

Вирішіть чотири завдання в будь-якій послідовності. Час на виконання завдань - 4 хвилини.

1) У книжковій шафі в звичайному порядку поруч стоять дві книги. У першій із них 300 сторінок, у другій - 400. У шафі завівся книжковий хробак і прогриз книги від першої сторінки другого тому до останньої сторінки першого тому. Скільки сторінок зіпсував книжковий хробак? (Тільки обкладинки, тому що перша сторінка першого тому стикається при звичайній розстановці книг з останньою сторінкою другого тому).

2) Від міста А до міста В - 120 км. З міста А вийшов поїзд у напрямку до міста В зі швидкістю 30 км / год. Одночасно з міста В у напрямку до міста А вилетіла ластівка зі швидкістю 60 км / год. Вона долетіла до поїзда, повернула назад і полетіла в місто. Долетівши до міста В вона повернула у напрямку до поїзда, знову долетіла до поїзда і знову повернула до міста В і т.д. Так вона весь час літала назустріч потягу і назад, поки поїзд не прибув у місто В. Скільки кілометрів налітала ластівка? (240 км).

3) Перед вами 8 сірників. Побудуйте з них фігуру, яка складається з одного квадрата і двох трикутників, як показано на рисунку:

Яким чином необхідно перемістити сірники (4 шт.), щоб отримати один квадрат і чотири трикутника (підняти сірники вгору (бокові) і з'єднати їх в одній точці так, щоб отримати піраміду).

Інтерпретація результатів. Якщо відповіді вірні, то перше завдання – образне мислення, друге - логічне мислення; третє - практичне мислення.

ТЕМА 13. УЯВА

Література

1.Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 213-227.

2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.411-438.

Вузлові питання теми

- 1.Поняття про уяву як специфічно людський вид діяльності.
2. Виникнення образів уяви.
3. Види уяви.

Уява являє собою зміну і перетворення людиною своїх уявлень на основі:

1) зміни масштабів, розмірів об'єктів у бік перебільшення (гіпербола) або навпаки, у менший бік її в порівнянні з дійсними і створення, таким шляхом, різних фантастичних образів (велетнів, гномів і т.д.);

2) конструювання предмета в зв'язку з його призначенням, наприклад, списи; надання особливої форми кожному з цих знарядь: легкий дротик і важкий спис;

3) мисленого посилення якої-небудь властивості або якості, надання цій властивості непропорційно більшого або особливого значення в характеристиці об'єкта (хитрість у лисиці, боягузтво у зайця);

4) перенесення будь-якої властивості на інші об'єкти (вождь племені хитрий, як лисиця);

5) поєднання в своїй уяві виділених із різних об'єктів частин або елементів, створення образу якого раніше не існувало у природі (сфінкс у древніх єгиптян, кентавр у давніх греків);

6) створення нового образу в результаті узагальнення рис, які спостерігалися у схожих об'єктах (типізація образу в художній літературі; наприклад, літературні герої наділені рисами, типовими для тієї епохи, представниками якої вони є).

Це цікаво

• Творча уява виявляється в будь-якій області людської діяльності, а не тільки в професіях, які називають творчими. Тому, абсолютно правильно говорити, що існують не творчі професії, а люди, які знаходять творчий підхід до своєї діяльності.

• А. Ейнштейн вказував на те, що уява більш важлива, ніж знання. Саме, уява лежить в основі успішності всіх видів творчої діяльності людини.

Робота з психологічними поняттями

Уява _____

Відтворююча уява _____

Творча уява _____

Творчість _____

Мрія _____

Аглотинація _____

Завдання для самостійної роботи

Визначте види уяви:

- 1) незначна переробка існуючих уявлень _____
- 2) образи уяви утворюються спонтанно, під впливом емоцій людини _____
- 3) для даного виду уяви характерним є усвідомлення мети і мотивів діяльності, завдяки чому людина створює нові образи _____
- 4) дійсність свідомо конструюється людиною, а не просто механічно копіюється _____
- 5) утворення образу відбувається на основі словесного опису, сприйняття зображення у вигляді картин, карт, схем _____
- 6) образи уяви виникають під дією малосвідомих потреб, установок _____
- 7) навмисна побудова образів уяви, їх утворення за власним бажанням _____
- 8) самостійне створення нових образів, в оригінальних продуктах діяльності _____

Робота з першоджерелами

Складіть план-конспект статті В.О. Моляко «Психологія творчої діяльності» / Заг.психологія: Хрестоматія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2007. - С.268-273. _____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

_____

ТЕМА 14. МОВА

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 375-397.
2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.443-470.

Вузлові питання теми

1. Поняття про мову і мовлення.
2. Анатоомо-фізіологічні механізми мовлення.
3. Види мовлення.

За І. Павловим у людини існує дві сигнальні системи подразників: перша сигнальна система - це безпосередній вплив внутрішнього і зовнішнього середовища на різні рецептори (ця система є у тварин) і друга сигнальна система, що функціонує за допомогою слів. Робота другої сигнальної системи полягає, перш за все, в аналізі й синтезі узагальнених мовленнєвих сигналів.

Характеристика мови:	
властивості	функції
1) <u>змістовність</u> визначається кількістю виражених у ній думок, почуттів і прагнень, їх значущістю і відповідністю дійсності;	1) функція <u>вираження</u> , по-перше, дозволяє повніше передавати свої почуття, переживання, відносини, а, по-друге, забезпечує виразність і емоційність мови;
2) <u>зрозумілість</u> досягається синтаксично правильною побудовою пропозицій, а також застосуванням у відповідних місцях пауз або виділення слів за допомогою логічного наголосу;	2) функція <u>впливу</u> полягає в здатності людини за допомогою мови спонукати людей до дії;
3) <u>виразність</u> пов'язана з її емоційною насиченістю;	3) функція <u>позначення</u> полягає у здатності людини за допомогою мови давати навколишнім предметам і явищам властиві тільки їм назви;
4) <u>дієвість</u> спрямована на думки, почуття і волю інших людей, на їх переконання і поведінку.	4) функція <u>повідомлення</u> передбачає обмін думками між людьми за допомогою слів, фраз.

Мовна діяльність людини тісно пов'язана з усіма сторонами людської свідомості. Мова - могутній фактор психічного розвитку людини, формування її як особистості. Під впливом мови формується свідомість та самосвідомість, погляди, переконання, інтелектуальні, моральні та естетичні почуття, формується воля і характер.

У процесі спілкування набувають розвитку глобальні складові психічного життя людини: самооцінка, усвідомлення власного «я» і відчуття тотожності.

Робота з психологічними поняттями

Мова _____

Мовлення _____

Спілкування _____

Завдання для самостійної роботи

1. Розведіть ознаки мови _____ й мовлення _____:
  - а) історично вироблений засіб спілкування;
  - б) висловлює психологічні особливості окремо взятої людини;
  - в) розвивається незалежно від людини, за законами, не пов'язаними ні з її психологією, ні з його поведінкою;
  - г) відображає психологію народу;
  - д) система умовних знаків, за їх допомогою передається поєднання звуків, які мають для людей певні значення і сенс;
  - е) найбільш досконала, притаманна людині діяльність, передає думки і почуття.
2. Визначте види мови:
  - * Мова з найбільш повно вираженими граматичними зв'язками (_____);
  - * Найбільш розгорнене мовне висловлювання, що передбачає тривалий і складний шлях розумової роботи від смислових зв'язків до значень (_____);
  - * Уривчаста, граматично нескладна мова (_____);
  - * Мова, в якій наступні висловлювання обумовлені висловлюваннями співрозмовника (_____);
  - * Мова, в якій активно використовуються міміка, жести (_____).
3. Виберіть правильні варіанти відповіді із запропонованих:
  - 1) мова - це. . . а) психічне явище; б) процес спілкування за допомогою мови; в) обмін інформацією між людьми; г) процес відображення думок і почуттів.
    - 2) людська мова характеризується ... а) наявністю сигналів, які запускають ті або інші поведінкові програми; б) можливістю передавати інформацію про минулі та майбутні події; в) обмеженою лінгвістичною компетентністю.
    - 3) мова розвивається в результаті ... а) інтеріоризації мовних дій; б) наслідування інших людей; в) генетичної спадщини.
    - 4) внутрішня мова ... а) згорнута; б) емоційно насичена; в) свідома.
    - 5) мова тварин характеризується ... а) наявністю означальної функції; б) служить сигналом до дії; в) служить способом спілкування; г) висловлює їх наміри, мету, рішення.

ТЕМА 15. ПОЧУТТЯ

Література

1. Скрипченко О. Загальна психологія / О. Скрипченко, Л. Долинська, З.Огороднійчук та ін. - К.: Каравела, 2009. - С. 228-251.
2. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко - Х.: Фоліо, 2012. - С.492-543.
3. Степанов О. Основи психології та педагогіки: Посібник / О Степанов, М. Фіцула - Київ: Академвидав, 2003. - С.172-183.

Вузлові питання теми

1. Роль почуттів у пізнавальній і практичній діяльності людини.
2. Форми перебігу почуттів.
3. Вищі почуття: моральні, інтелектуальні, естетичні, практичні, - як результат суспільного розвитку.

Почуття тісно пов'язані з усіма психічними процесами, нерідко викликаються ними і, в свою чергу, впливають на них. Людина - істота суспільна. Тому, і почуття її мають соціальний характер. Вони змінюються з розвитком суспільства. Схожі події і факти викликають різне ставлення у людей у різні епохи. Почуття спонукають людей до діяльності.

Характеризуючи про переживання людини визначають два терміни - «почуття» і «емоції». У широкому сенсі ці слова - синоніми. У вузькому - під емоціями розуміють переживання станів, що виникли в даний момент. Емоції зазвичай носять ситуативний характер і оцінюють певну ситуацію, пов'язану з задоволенням потреб людини.

Класифікація емоцій та почуттів

Це цікаво

Рідкісні назви складних емоцій, які ми відчуваємо:

- *Дежавю - відчуття, ніби ми були в цьому місці або відчуваємо повторюваність події;*
- *Еліпсизм - почуття смутку, які відчуває той, хто раптом розуміє, що не побачить майбутнього;*
- *Крізалізм - особливе відчуття захищеності, блаженства і спокою;*
- *Ліберосіс - бажання менше хвилюватись, послабити контроль.*

Робота з психологічними поняттями

Почуття _____

Стенічні почуття _____

Астенічні почуття _____

Емоції _____

Стрес _____

Настрій _____

Афект _____

Пристрасть _____

Завдання для самостійної роботи

1. Вставте пропущені слова:

1) здатність людини до співпереживання і співчуття іншим людям називається _____

2) _____ - це переживання, які підвищують активність людини, спонукають до вчинків.

3) _____ - це короткочасна, емоційна реакція, емоційний вибух, що порушує вольовий контроль.

4) _____ - це емоційний стан, який виникає при невдачах, що супроводжується переживанням безвихідності, катастрофа надій.

5) _____ - це відносно слабовиражений, стійкий емоційний стан, що позначається на діяльності та поведінці людини.

6) дії, які відбуваються мимовільно, під впливом сильних емоцій, називаються _____.

7) _____ - це переживання, які розслаблюють людину, знижують її активність.

8) _____ - цей стан виникає в екстремальній ситуації, вимагає від людини мобілізації сил та енергії.

2. Які з перерахованих почуттів можна віднести до:

1) моральних _____

2) естетичних _____

3) інтелектуальних _____

а) сумнів; б) сором; в) гордість; г) іронія; д) здивування; е) почуття обов'язку; ж) презирство; з) насолода; і) допитливість.

ТЕМА 16. ВОЛЯ

Література

1. Прокопенко І. Психологія: підручник для студентів ВНЗ / Колектив авторів, за ред. І. Прокопенко: - Х.: Фоліо, 2012. - С.544-570.

2. Степанов О. Основи психології та педагогіки / О. Степанов, М. Фіцула - Київ: Академвидав, 2003. - С.184-193.

Вузлові питання теми

1. Воля і вольові дії людини.

2. Психологічна структура вольового акту.

3. Вольові якості особистості.

Воля людини проявляється в діях (вчинках), які обумовлені поставленою метою. Особливості волі (вольових дій):

1. *Свідома цілеспрямованість.* Для того, щоб виконати дію людина повинна свідомо поставити перед собою мету і мобілізувати себе на її досягнення.

2. *Зв'язок з мисленням.* Досягти чогось і мобілізувати себе заради досягнення мети людина може тільки в тому випадку, якщо вона все обміркувала і спланувала.

3. *Зв'язок з рухом.* Для реалізації своїх цілей людина завжди рухається, змінює форми активності.

Схема етапів вольової дії

УСВІДОМЛЕННЯ МЕТИ

Робота з психологічними поняттями

Воля _____

Мотив _____

Вольові якості особистості:
наполегливість _____

самостійність _____

цілеспрямованість _____

рішучість _____

Завдання для самостійної роботи

1. Виберіть (підкресліть) із запропонованих слів ті, які характеризують власне вольову поведінку: мотив, саморегуляція, самооцінка, бажання, рефлексія, надійність, прагнення, мета, емоція, мислення, впевненість, планування, зусилля, рух, рефлекс, реагування, агресивність, наполегливість, спонукання, прийняття рішення, конфлікт, намір, увага, установка, свобода вибору, енергія, потреба, ризик, імпульсивність, дисциплінованість, відповідальність.

2. Оцініть наведені слова з точки зору того, які з них притаманні Вам більшою мірою: хочу, сумніваюся, розраховую, можу, необхідно, виконаю, сподіваюся, вмію, повинен, зобов'язаний, ризикну, вирішу, буду, бажаю, вимагаю, наполягаю, припускаю, боюся, уникаю, неодмінно, спробую, впораюся, обов'язково.

Робота з першоджерелами

Проаналізуйте статтю С.Л.Рубінштейна «Природа волі» / Заг.психологія: Хрестоматія / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В. Огороднійчук та ін. - К .: Каравела, 2007. - С.338-341. _____

_____

_____

_____

_____

Модуль 2. ВІКОВА І ПЕДАГОГІЧНА ПСИХОЛОГІЯ

ТЕМА 1. ПРЕДМЕТ І МЕТОДИ ВІКОВОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 5 – 13
2. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. - К. : Академвидав, 2009. - С.39-68.
3. Заброцький М. Вікова психологія: Навч. посібник. - К. : Мауна, 1998. - С.4-14.
4. Власова О. Педагогічна психологія: Навч.посібник. - К. : Либідь, 2005. - С.6-15.
5. Степанов О., Фіцула М. Основи психології та педагогіки: Посібник. - Київ: Академвидав, 2003. - С.97-108.

Вузлові питання теми

1. Предмет і завдання вікової та педагогічної психології.
2. Сучасні теоретичні концепції вікової та педагогічної психології.
3. Методи вікової та педагогічної психології.
4. Методи вивчення учнівської групи.

Предметом вікової психології є вікова динаміка психіки людини, закономірності та факти розвитку психічних процесів і психічних властивостей особистості на різних етапах життя.

Предметом педагогічної психології є психологічні закономірності навчання і виховання.

Завдання вікової та педагогічної психології можна розділити на три групи: методологічні, теоретико-пізнавальні та практичні.

Завдання вікової та педагогічної психології		
методологічні	теоретико-пізнавальні	практичні
формування загального філософського підходу, методу пізнання, який використовується дослідником	накопичення знань про загальні закономірності та механізми розвитку психіки дитини	практичне використання знань вікової та педагогічної психології

Схема вивчення класного колективу

Питання для вивчення	Методи дослідження
1. Загальні відомості про класний колектив (клас, кількість учнів, з них хлопчиків, дівчаток).	Соціометрія, спостереження, бесіда, анкета, референтометрія, ціннісно-орієнтовна єдність, аутосоціометрія
2. Структура групи	
3. Спрямованість активності групи	
4. Організаційна єдність групи	
5. Інтелектуальна комунікативність	
6. Психологічний клімат	
7. Емоційно-вольова єдність	
8. Рівень розвитку групи як колективу	
9. Вплив соціального середовища в освітній	

установі на особистість учня, його навчання.	
10. Диференціація групи: - лідери, їх особливості; - ізольовані учні, їх особливості.	
11. Особливості спілкування в групі.	
12. Характеристика малих груп.	

Робота з психологічними поняттями

Вікова психологія _____

Педагогічна психологія _____

Методологія _____

Методи вікової та педагогічної психології _____

Завдання для самостійної роботи

1. Визначте особливості основних напрямів вікової та педагогічної психології. Заповніть таблицю.

Назва напрямку	Представники	Основна ідея
Психоаналіз	З. Фрейд	
Біхевіоризм	Дж. Уотсон, Б. Скіннер	
Гуманістична психологія	К. Роджерс, А. Маслоу	
Культурно-історична концепція	Л. С. Виготський	

2. Вам необхідно дослідити особливості уяви у дітей 5 років. Які методи Ви можете використати щоб отримати необхідні дані? Свою відповідь аргументуйте. _____

3. Молодий учитель почав працювати у 5 класі. Він мав на меті швидко познайомитися з учнями і запропонував їм написати твір, в якому б вони вільно висловлювали свої думки про оточуючих людей, про себе, розповідали про свої мрії.

Як Ви вважаєте, чи правильно діяв молодий учитель, вибравши таку форму знайомства з дітьми 5 класу? Що б запропонували Ви? _____

_____

_____

_____

_____

_____

Практичне завдання

Розгляньте план вивчення учнівського колективу. Визначте особливості розвитку своєї студентської групи відповідно до запропонованих показників розвитку. Зробіть висновки. _____

_____

_____

_____

_____

План вивчення учнівського колективу (М.І.Шилова)

Показники розвитку	Ознаки прояви розвитку учнівського колективу			
	яскраво виражені	виражені	слабо виражені	дуже слабо виражені
Самоврядування	У колективі є реально діючі органи самоврядування	Органи самоврядування керують переважно за інструкціями педагогів	При безпосередній участі та підтримці педагогів	Існуючі органи самоврядування не діють
Дисципліна і взаємна вимогливість	Переважають розумні, справедливі вимоги один до одного. Вимоги приймаються і виконуються кожним	Справедливі, розумні вимоги висувуються і приймаються більшістю учнів	Розумні вимоги висувуються і приймаються незначною меншістю, переважно активом	Вимоги відсутні, дисципліну підтримують лише педагоги
Співпраця і узгодженість у роботі	Учні легко розподіляють між собою роботу, узгоджують свої дії	Більшість розподіляє між собою роботу, яка виконується успішно	Працює лише актив, при узгодженні дій спостерігаються суперечки, сварки, образи	У колективі не налагоджена співпраця, кожен діє самостійно
Прагнення до спілкування у вільний час	До спілкування прагнуть всі, переважно з товаришами у класі	Більшість прагне до спілкування і переважно у класі	Спілкується між собою незначна частина учнів	Спілкування обмежене
Психологічний клімат	Спостерігається сприятливий клімат	Більшість учнів створили для себе сприятливий клімат	Спостерігаються іноді конфлікти між групами	Спостерігається несприятливий клімат
Творче самовираження особистості	Кожен школяр займається улюбленою справою: відвідує секції, гуртки і т.д.	Більшість учнів відвідує гуртки, секції	Лише частина учнів реалізує інтерес до улюбленої справи: відвідує гуртки, секції та ін.	У колективі не створені умови для творчого вираження особистості

ТЕМА 2. ОСНОВНІ ЗАКОНОМІРНОСТІ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 14 – 23.
2. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. - К .: Академвидав, 2009. - С.72-110.
3. Заброцький М. Вікова психологія: Навч. посібник. - К .: Мауна, 1998. - С.15-29.

Вузлові питання теми

1. Загальна характеристика розвитку психіки людини.
2. Основні умови психічного розвитку особистості.
3. Взаємозв'язок навчання, виховання та розвитку психіки.
4. Рушійні сили розвитку психіки.
5. Проблеми вікової періодизації.

Психічний розвиток дитини – це неперервний процес, із постійними якісними та кількісними змінами в психіці.

Джерелами розвитку особистості є:

- взаємодія дитини з дійсністю;
- засвоєння дитиною соціального досвіду, втіленого в продуктах матеріального і духовного виробництва.

Умовами психічного розвитку особистості є:
а) загальнолюдські та індивідуальні органічні особливості особистості в онтогенезі; б) спеціальні умови (людське середовище).

Рушійною силою розвитку є співвідношення між особистістю та соціальним середовищем.

Перехід із одного етапу психічного розвитку до іншого пов'язаний з розвитком діяльності дитини, – як зовнішньої, так і внутрішньої. Ознакою переходу від однієї стадії розвитку до іншої є зміна провідного виду діяльності, яка характеризується трьома ознаками:

- 1) діяльність, в якій виникають і утворюються інші види діяльності;
- 2) діяльність, в якій формуються і перебудовуються особистісні психічні процеси;
- 3) діяльність, від якої залежать психологічні зміни особистості дитини.

У контексті провідної діяльності виникають новоутворення. Новоутворення – це новий тип побудови особистості та її діяльності, психічні і соціальні зміни. Центральні новоутворення є провідними для всього процесу розвитку на даному віковому етапі і характеризують перебудову всієї особистості на новій основі.

Робота з психологічними поняттями

Психічний розвиток дитини _____

Онтогенез _____

Рівень психічного розвитку _____

Зона найближчого розвитку _____

Зона актуального розвитку _____

Спадковість _____

Новоутворення _____

Соціальне середовище _____

Виховання _____

Навчання _____

Провідна діяльність _____

Завдання для самостійної роботи

1. Знайдіть відповідність між термінами і визначеннями.

<i>Терміни:</i>	<i>Визначення:</i>
1. Новоутворення особистості.	А. Процес прояву біологічних і соціальних закономірностей.
2. Освіта особистості.	В. Цілеспрямоване формування потреб дитини та свідоме виявлення її бажань.
3. Розвиток особистості.	С. Виховний вплив на особистість за допомогою знань, умінь, навичок.
4. Виховання особистості.	Д. Якісно новий тип формування особистості.
5. Соціальна ситуація розвитку.	Е. Особливе поєднання внутрішніх процесів розвитку і зовнішніх умов, які є типовими для кожного вікового періоду та обумовлюють динаміку його психічного розвитку.

2. Заповніть таблицю:

Назва періоду	Вік	Провідна діяльність	Центральні новоутворення
Новонародженість			
Немовля			
Раннє дитинство			
Дошкільне дитинство			
Молодший шкільний вік			
Підлітковий вік			
Юнацький вік			

ТЕМА 3. ПСИХІЧНИЙ РОЗВИТОК ДИТИНИ ДО ВСТУПУ ДО ШКОЛИ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 24 - 38.
2. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. - К.: Академвидав, 2009. - С.124-164.
3. Заброцький М. Вікова психологія: Навч. посібник. - К.: Мауна, 1998. - С.30-43.
4. Поліщук В. Криза 7 років: Феноменологія, проблеми: Навч. посібник. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. - С.49-62.

Вузлові питання теми

1. Значення перших шести років життя дитини для подальшого розвитку особистості.

2. Загальна характеристика перших шести років життя дитини.

3. Розвиток пізнавальної сфери дитини до вступу до школи.

4. Становлення особистості дитини в перші роки життя.

Важливою особливістю періоду новонародженості є безмежні можливості засвоєння нового досвіду.

Формуються нові потреби: в отриманні вражень, у русі, у спілкуванні з дорослим. Організатором вражень є дорослий.

У 1,5-2 місяці у новонародженої дитини з'являється посмішка як вираз радісного переживання, як реакція на появу дорослого. Поступово виражається емоційно-рухова реакція, яка називається комплексом пожвавлення. Комплекс пожвавлення - це вираз першої соціальної потреби в спілкуванні, межа між новонародженим та дитячим періодом.

У період раннього дитинства дитина починає усвідомлювати себе психологічно. Складається перша форма спілкування з ровесниками - емоційно-практична (виконання предметної гри, в якій діти демонструють свої вміння і навички). Таке спілкування пов'язане з іграшками.

Дошкільний вік - це період активної взаємодії з соціальним простором. Дитина пізнає особливості взаємовідносин через спілкування з дорослими, через ігрові відносини і спілкування з однолітками.

Зміни в соціальній ситуації розвитку дошкільника мають особливості: з'являється орієнтація на спільну діяльність з однолітками; дотримання правил і норм суспільної моралі у поведінці дошкільника.

Провідна діяльність - сюжетно-рольова гра, ігрові дії та реальні відносини між дітьми.

Гра впливає на розвиток дитини в дошкільному віці:

1. Починає формуватися довільність психічних процесів.
2. Центральним змістом гри є виконання дій, які пов'язані з ставленням до інших людей.
3. Гра сприяє розвитку рефлексії як здатності співвідносити свої дії, мотив, вчинки з загальнолюдськими цінностями.
4. У грі розвиваються продуктивні види діяльності, з'являються елементи навчальної та трудової діяльності.

Це цікаво

• У Корей ті 9 місяців, що дитина перебуває в утробі матері заносять у вік. Тому

корейським дітям за документами завжди на рік більше, ніж їх ровесникам з інших країн.

• Новонароджена дитина може розрізнати червоний і зелений колір, а синього вона не бачить.

• Вчені довели, що малюкам, які в дитинстві активно повзали, краще дається навчання, ніж тим, хто одразу почав ходити.

• За статистикою, діти у віці 3-4 років ставлять 900 запитань щодня і вимовляють понад 12000 слів.

Робота з психологічними поняттями

Новонародженість _____

Комплекс пожвавлення _____

Дитинство _____

Дошкільний вік _____

Сюжетно-рольова гра _____

Завдання для самостійної роботи

1. Дайте характеристику сенсорного розвитку немовляти _____

2. Особливості кризи трьох років, її характеристика _____

3. Олена (3 р.) співає пісеньку «Ялинка». Замість «мороз сніжком укутував», вона вимовляє «мороз мішком укутував». Наталя (2 р.10 міс.) співає цю пісеньку так: «Часом вовк, сердитий вовк з лісою пробігав» (замість «підтюпцем пробігав»). Дайте психологічний аналіз даного явища (неправильна вимова слів) _____

4. Тарас (2 р.2 міс.), побачивши, що мама одягає пальто, запитав: «Мамо, ти куди?» - «Гуляти», - відповіла мама. «А ми мене можемо взяти з собою?» - запитав малюк. Через кілька днів Тарас підійшов до мами і сказав: «Тарас хоче їсти!». Чому хлопчик назвав себе у третій особі? Як формується свідомість у дитини?

ТЕМА 4. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДИТИНИ У МОЛОДШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 39 - 48.
2. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. - К. : Академвидав, 2009. - С.165-190.
3. Заброцький М. Вікова психологія: Навч. посібник. - К. : Мауна, 1998. - С.45-57.

4. Поліщук С. Вольовий розвиток дітей молодшого шкільного віку: Навч. посібник. - Суми: ВТД «Університетська книга», 2005. - С.93-119.

Вузлові питання теми

1. Психологічна характеристика початкового періоду шкільного життя дитини.

2. Розвиток пізнавальних процесів у молодших школярів.

3. Навчальна діяльність молодших школярів.

4. Розвиток особистості в молодшому шкільному віці.

Зі вступом дитини до школи змінюється її соціальна ситуація розвитку.

Молодший шкільний вік – це період інтенсивного формування навчальної діяльності. Навчальна діяльність стає провідним видом діяльності. Основні новоутворення молодшого шкільного віку: розвиток внутрішнього плану дій, довільність психічних процесів, рефлексія.

Особливості розвитку і вивчення пізнавальних процесів у молодших школярів

Пізнавальний процес	Вікові особливості
Відчуття	- підвищується тонкість суглобово-м'язових відчуттів, які відіграють важливу роль у виробленні рухових навичок; - підвищується гострота зорового сприймання; - зростає гострота звуку (що сприяє успішному вивченню іноземних слів); - поступово розвивається фонематичний слух, зростає його тонкість і точність.
Сприймання	- характерна мала диференційованість; - не вміють управляти своїм сприйняттям.
Пам'ять	- інтенсивно розвиваються всі види пам'яті (довготривала, довготривала і операційна), а також процеси пам'яті; - активно формується довільне запам'ятовування; - засвоєння спеціальних мнемічних прийомів.
Мислення	- набуває наочно-образний характер; - формуються елементи понятійного мислення і розумові операції; - мислення в поняттях здійснюється за допомогою уявлень.
Уява	- збільшується різноманітність сюжетів; - утворюються нові образи; - з'являється здатність керування сюжетом.
Увага	- переважає мимовільна увага; - слабкий розподіл уваги; - обсяг уваги 406 об'єктів; - не вміють швидко переключати увагу; - тісний зв'язок з емоціями і почуттями.

Робота з психологічними поняттями

Навчальна діяльність _____

Мотиви навчання _____

Екстеріоризація _____

Інтеріоризація _____

Внутрішній план дій _____

Внутрішня позиція школяра _____

Завдання для самостійної роботи

1. З 1 по 10 завдання визначте, про які психічні пізнавальні процеси та явища йде мова. Складіть характеристику пізнавальної сфери молодшого школяра, дотримуючись логічної послідовності.

- 1) _____ ненавмисність і опора на сприйняття.
- 2) Домінує наочно-образне і наочно-дійове _____.
- 3) _____ відрізняється емоційністю, нестійкі зв'язки з минулим досвідом.
- 4) Мимовільність і слабкість довільного, вузький обсяг, нестійкість _____.
- 5) У окремих дітей ще є дефекти _____.
- 6) Переважає образна, моторна, емоційна і механічна _____ над словесно-логічною.
- 7) При _____ швидке знаходження відмінностей і труднощі у встановленні подібності в предметах і явищах.
- 8) Частковий _____ і невміння самостійно проникнути в сутність явищ.
- 9) _____ виробляють на основі деяких ознак, часто несуттєвих.
- 10) Легше абстрагуються властивості предметів і явищ, ніж зв'язки і відносини, що свідчить про слабкий розвиток _____ мислення.

2. Порівняйте особливості сприймання, пам'яті та уваги в дошкільному і молодшому шкільному віці _____

Практичне завдання

Робота з літературою. Знайдіть методики дослідження особливостей уваги, пам'яті та мислення дітей молодшого шкільного віку. Заповніть таблицю:

Пізнавальний процес	Назва методики
Пам'ять	
Увага	
Мислення	

ТЕМА 5. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 49 - 58.
2. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. - К .: Академвидав, 2009. - С.191-233.
3. Заброцький М. Вікова психологія: Навч. посібник. - К .: Мауна, 1998. - С.58-72.

Вузлові питання теми

1. Анатомо-фізіологічна перебудова організму підлітка. Вплив анатомо-фізіологічної перебудови на психологічні особливості та поведінку підлітка.
2. Розвиток пізнавальних процесів у підлітковому віці.
3. Спілкування як провідний вид діяльності підлітка.
4. Особливості «важких» підлітків.

Соціальна ситуація розвитку в підлітковий період має принципові відмінності від ситуації розвитку в дитинстві. Змінюється позиція і розставляються акценти між сім'єю, однолітками і школою.

У цей період весь організм підлітка починає активну фізіологічну та біологічну перебудову. Кардинально перебудовуються три системи: гормональна, кровоносна і кістково-м'язова.

Особливості розвитку і вивчення пізнавальних процесів у школярів

Пізнавальний процес	Вікові особливості
Сприймання	- аналіз та диференціація; - приймає характер організованого спостереження; - сприймання ускладнюється, розвиток спостережливості.
Пам'ять	- з'являється інтерес до способів поліпшення тренування пам'яті; - перехід від механічної пам'яті до смислової; - уміння узагальнювати і систематизувати матеріал; - інтенсивний розвиток довільної логічної пам'яті.
Увага	- розвиток післядовільної уваги; - здатність тривалий час утримувати увагу на певному об'єкті.
Мислення	- розвиток критичності мислення; - з'являється узагальненість і логічність; - здатність до абстрактного мислення; - формується здатність самостійно мислити, міркувати, порівнювати.
Мова	- розвиток монологічного та писемного мовлення.

«Важка» дитина - це така дитина, яка потребує особливого ставлення, підвищеної уваги сім'ї, вихователя.

Причини появи «важких» дітей:

1. Особливості сімейного виховання.
2. Особливості взаємодії педагога з дитиною.
3. Особливості особистості дитини.
4. Негативні приклади поведінки дорослих та референтних груп; спілкування з правопорушниками та з людьми, які мають шкідливі звички.
5. Несприятливий психологічний клімат в учнівському колективі, конфлікти з ровесниками.
6. Вплив засобів масової інформації.

7. Негативний вплив алкоголю, наркотиків.
8. Відхилення в психічному та фізичному розвитку особистості.

Робота з психологічними поняттями

Пубертатний вік _____

Почуття дорослості _____

«Я-концепція» _____

Делінквентний підліток _____

Девіантний підліток _____

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте особливості кризи підліткового віку _____

2. Які потреби реалізуються у міжгруповому спілкуванні підлітків? _____

3. Як змінюється самооцінка підлітка в порівнянні з молодшим школярем? _____

4. Був проведений експеримент з хлопчиками 8-10 і 13-15 років (кількість досліджуваних однакова по групах).

Завдання: оцініть успіхи у фізичних вправах свого батька і однолітка.

Оцінка результатів: молодші школярі вище оцінили успіхи своїх батьків, а підлітки - своїх друзів.

Реальні результати: в обох випадках татусі показали більш високі результати, ніж однолітки.

Чому підлітки віддали перевагу своїм одноліткам? _____

ТЕМА 6. ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ В ПЕРІОД РАННЬОЇ ЮНОСТІ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 59 - 65.
2. Савчин М., Василенко Л. Вікова психологія. - К. : Академвидав, 2009. - С.234-263.
3. Заброцький М. Вікова психологія: Навч. посібник. - К. : Мауна, 1998. - С.73-84.

Вузлові питання теми

1. Загальна характеристика ранньої юності.
2. Формування особистості старшокласника.
3. Пізнавальні процеси і розумовий розвиток старшокласника. Формування професійних інтересів.

Соціальна ситуація розвитку характеризується, в першу чергу, тим, що старший школяр стоїть на порозі вступу в самостійне життя. Йому необхідно вийти на шлях трудової діяльності і визначити своє місце в житті.

У центрі психологічного розвитку старшого школяра стоїть професійне самовизначення. Велику роль у сприйнятті світу відіграє соціальний простір, у спілкуванні пізнається життя і діяльність дорослих. Розширюється діапазон соціальних ролей. Аналіз своїх почуттів та інтимних відносин, пошук сенсу і способу життя, переживання самотності, вибір професії - коло найбільш значущих в цьому віці проблем.

Юнацький вік, у порівнянні з підлітковим, характеризується підвищеним рівнем самоконтролю та саморегуляції. Психологічні труднощі дорослішання, суперечливість і нестабільність уявлення про себе призводять до того, що емоційна напруженість, яка виникає в підлітковому віці, зберігається.

Особливості розвитку і вивчення пізнавальних процесів у старших школярів

Пізнавальний процес	Вікові особливості
Увага	- володіють прийомами переключення уваги; - легко зосереджуються на предметі діяльності; - удосконалюється спостережливість; - переважає довільна увага.
Пам'ять	- стає довільною, керованою; - збільшується обсяг усвідомленого запам'ятовування.
Мова	- збільшується лексичний запас; - іноді письмова мова розвинена краще, ніж усна.
Мислення	- наближається до мислення дорослої людини; - здатність до розуміння абстрактного матеріалу, довільність інтелектуальної діяльності.

Молодіжні субкультури

Назва неформального об'єднання	Особливості неформального об'єднання
Хіпі	Прагнуть до свободи. Носять довге волосся, лоб і потилицю охоплює тонка пов'язка. Ходять у джинсах, нерідко рваних, старомодних пальто. Подорожують. В основі їхньої філософії - внутрішня свобода людини, незалежність від суспільства, свобода в любові, що сприяє

	єднанню людей.
Панки	Зачіска - ірокез, шкіряний піджак на голе тіло, грубий жаргон, зухвала поведінка. Їх поведінка в громадських місцях супроводжується бійками, крадіжками.
Мажори	Неформальні групи мажорів, які формують свій гардероб включаючи одяг світових брендів. Відповідно, з'являються «псевдоамериканці», «псевдоанглійці», «псевдофранцузи» і т.д. «Псевдофранцуз», наприклад, зобов'язаний носити речі, виготовлені тільки французькими брендами. Використання речей, виготовлених в іншій країні, суворо засуджується. Лише на рівні «солідняк», тобто найбільш «поважних» в ієрархії мажорів дозволені будь-які комбінації елементів одягу, незалежно від країн-виробників. Зазвичай, основним мотивом включення в групу мажорів є прагнення до матеріального збагачення і оволодіння брендовими речами. Вік мажорів коливається від 16 до 25 років. В основному - це діти забезпечених батьків. Ідеал мажорів - активна, ділова, сильна людина, спрямована своїми поглядами на процвітання. У середовищі мажорів культивується образ сильної, підприємливої людини, яка володіє декількома мовами. Вони проти наркотиків і за активний спорт.
Рокери	Це групи, в яких відмінною рисою є постійна присутність мотоцикла. Середній вік від 14 до 18 років. Значна частина рокерів не має водійських посвідчень. Антисоціальність поведінки рокерів може різко посилюватися (зближення рокерських лідерів із кримінальними елементами).
Попери	Об'єднання молоді у віці від 17 до 20 років (в основному із забезпечених сімей), які відносять себе до «еліти» суспільства. Їх основний принцип - не звертати увагу на негативне у житті, а насолоджуватися тим, що є. Концентрація на зовнішніх ознаках «елітарності»: модний одяг, акуратні модні зачіски, вишукано-правильна мова. Музична програма - арт-рок, ігнорують громадську діяльність.

Це цікаво

- *Пік працездатності школяра знаходиться у часовому інтервалі від 10-12 години дня.*

Робота з психологічними поняттями

Навчально-професійна діяльність _____

Самовиховання _____

Юнацький максималізм _____

Завдання для самостійної роботи

1. Проаналізуйте особливості міжособистісних відносин у дошкільному, підлітковому та юнацькому віці. _____

_____

_____

2. Якими мотивами визначається навчальна діяльність старшокласників?

_____

_____

ТЕМА 7. ПСИХОЛОГІЯ НАВЧАННЯ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С.79 - 95.2.
2. Власова О. Педагогічна психологія: Навч.посібник. - К.: Либідь, 2005. - с. 65-97, с.102-105.

Вузлові питання теми

1. Загальна характеристика навчальної діяльності та її структури.
2. Типи та види навчання.
3. Чинники ефективності навчання.
4. Способи активізації пізнавальної діяльності школярів.

Одне з основних завдань сучасної школи - зробити навчальний процес не тільки процесом засвоєння знань, оволодіння вміннями і навичками, а й процесом розвитку мислительних процесів. Научіння відбувається на різних рівнях:

1-й рівень - научіння на рівні реактивної поведінки (реактивна поведінка - реакція організму на той чи інший подразник);

2-й рівень - научіння на рівні оперантної поведінки (оперантна поведінка - це дії, для появи яких необхідно, щоб організм активно «експериментував» з навколишнім середовищем і, таким чином, встановлював зв'язки між різними ситуаціями);

3-й рівень - когнітивне научіння.

Процес формування навчальної діяльності проходить три стадії:

1) засвоєння окремих навчальних дій. Навчальна діяльність можлива лише при взаємодії з учителем;

2) навчальні дії об'єднуються в цілісні акти діяльності, підпорядковані досягненню віддаленої мети; пізнавальний інтерес набуває стійкого характеру; формується дія контролю та оцінки;

3) об'єднання окремих актів навчальної діяльності в цілісні системи; пізнавальний інтерес характеризується стійкістю.

Фактори, що впливають на ефективність навчання: зміст навчання; процес навчання; особистість дитини; особистість учителя.

Види мотивів навчання

Види мотивів	Основні особливості
Пізнавальні мотиви, пов'язані зі змістом навчальної діяльності і процесом її виконання	Включають підгрупи: 1) широкі пізнавальні мотиви (орієнтація школярів на оволодіння новими знаннями); 2) навчально-пізнавальні мотиви (орієнтація школярів на засвоєння способів отримання знань); 3) мотиви самоосвіти (спрямованість школярів на самостійне вдосконалення способів засвоєння знань).
Соціальні мотиви, пов'язані з різними соціальними взаємодіями школяра з іншими людьми	Включають підгрупи: 1) широкі соціальні мотиви; 2) вузькі соціальні мотиви.

Це цікаво

- У США існує школа приємної взаємодії зі світом.

Підхід до процесу навчання в школі оригінальний. Три принципи, на яких будується шкільна політика, - задоволення, безпека та емоційний розвиток. Програма заснована на неврологічних дослідженнях. Згідно з якими, запорукою доброго навчання є позитивна атмосфера і активна залученість. У школі є стандартні загальноосвітні предмети, але, в першу чергу, дітей навчають взаємодії з навколишнім світом, побутовим навичкам: шиттю, кулінарії, садівництву. Вчителі жартома називають учнів «маленькими садівниками». Воно й не дивно: на території школи сотні дерев, про які учні піклуються.

Робота з психологічними поняттями

Учіння _____

Навчання _____

Научування _____

Завдання для самостійної роботи

1. Доповніть дані судження ключовими словами. Дотримуючись логічної послідовності, складіть характеристику навчальної діяльності школяра.

(1) _____ як цілеспрямована пізнавальна діяльність забезпечує школяра новими знаннями і новими способами їх отримання, включає його в нові відносини з соціальним середовищем, є (2) _____ діяльністю.

Як специфічна форма індивідуальної активності, навчальна діяльність складна за своєю (3) _____.

На думку Д. Б. Ельконіна і В. В. Давидова, її необхідно розглядати в єдності основних компонентів: (4) _____, (5) _____,

(6) _____, (7) _____ учіння - засвоєння наукових знань і оволодіння загальнонавчальними вміннями і навичками.

У ході засвоєння наукових знань і формування вмінь та навичок відбувається зміна якісно своєрідних етапів розумової діяльності учня, що, за визначенням Л. С. Виготського, називається (8) _____ розвитком.

Успішність навчання визначається не тільки якістю викладання, а й (9) _____, суттю якої є система інтелектуальних властивостей людини в поєднанні із загальною працездатністю. На основі розвитку і задоволення пізнавальної потреби формуються позитивні (10) _____ учіння.

Ключові слова: структурні, дії самооцінки, здатність до навчання, учіння, навчальні дії, результат, мотиви, що веде, дії самоконтролю, розумовим.

2. Проаналізуйте психологічні теорії розвиваючого навчання. Заповніть таблицю:

Назва теорії	Основні положення теорії
Психологічна теорія загального розвитку школяра в початковому навчанні Л.Н. Занкова	
Теорія навчальної діяльності В. В.	

Давидова, Д. Б. Ельконіна	
Теорія поетапного формування розумових дій П. Я. Гальперіна	

Робота з першоджерелами

Складіть план-конспект статті Г.Д.Чістякової «Розуміння і засвоєння знань» / Хрестоматія з педагогічної психології. - М., 1995. С.93-105. _____

ТЕМА 8. ПСИХОЛОГІЯ ВИХОВАННЯ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 98 - 106.
2. Власова О. Педагогічна психологія: Навч.посібник. - К.: Либідь, 2005. - С.214-232, с. 273-287.

Вузлові питання теми

1. Психологічні механізми формування особистості.
2. Психологія самовиховання та перевиховання.
3. Особливості сімейного виховання.

Психологія виховання вивчає внутрішні психологічні механізми становлення і розвитку особистості в цілому, окремих її властивостей, а також керівництво цим процесом. Механізми формування особистості:

- соціальний механізм (вплив суспільства, засобів масової інформації тощо);
- педагогічний механізм (взаємодія з оточуючими дорослими, їх вплив на дитину);
- психологічний (включає систему взаємопов'язаних компонентів, які мають прямий і зворотній зв'язок: знання - розуміння - переживання - регуляція - поведінка - здібності - діяльність - спрямованість - світогляд).

Самовиховання є вищим типом виховання на основі розвитку вищих психічних функцій. До цих функцій можна віднести: свідомість, волю, увагу, мислення, уяву.

Завдання самовиховання:

- підвищення ступеня творчої активності, раціоналізація життя;
- підвищення почуття відповідальності;
- формування почуття міри;
- виховання поважного ставлення до інших;
- розвиток самодисципліни, потреб, інтересів, бажань;
- здатність керувати емоціями, почуттями.

Психологія індивідуального підходу до дитини в процесі виховання

<p><i>Сутність індивідуального підходу в вихованні</i> - в конкретизації загальних цілей виховання відповідно до індивідуальних якостей учнів. Індивідуальний підхід забезпечує своєрідність у розвитку особистості дитини, створює сприятливі можливості для формування здібностей, робить ефективним педагогічний вплив.</p>	<p><i>Психологічні основи індивідуального підходу:</i> передбачає знання індивідуальних рис учня; облік специфічних умов, що вплинули на появу будь-якої особливості особистості; знання мотивів дії школяра; чуйність і такт викладача по відношенню до учня; вміння передбачати наслідки педагогічного впливу.</p>
<p><i>Успішність індивідуального підходу</i> залежить, головним чином, від конкретизації найближчих завдань виховного і розвивального навчання учнів, від уміння структурувати навчальний матеріал, від гнучкості методики розвивального навчання, від рівня вихованості, освіченості та педагогічної майстерності вчителя.</p>	
<p><i>«Алгоритм» індивідуальної роботи з учнями:</i></p> <ol style="list-style-type: none"> 1) вивчення цілісної особистості учня (виявлення його творчої своєрідності і прогалин у знаннях); 2) умовний розподіл учнів до певної типології групи і проектування основного напрямку індивідуальної роботи; 3) пошук першочергових заходів-завдань в індивідуальній роботі; 4) уточнення основного напрямку індивідуальної роботи, застосування в її динаміці найбільш раціональних прийомів; 5) аналіз і узагальнення виконаної роботи. 	

Це цікаво

• У Японії відносяться по-царськи до дитини від народження до 6 років. Подальше виховання стає більш суворим, до дитини висувуються високі вимоги на заняттях і в дитячому садку, в школі. Спілкування з дитиною, яка досягла 15 років здійснюється на рівні дорослої людини.

Робота з психологічними поняттями

Виховання _____

Самовиховання _____

Самоактуалізація _____

Завдання для самостійної роботи

1. Заповніть таблицю за зразком.

Рівень виховання	Вік	Особливості рівня
Перший рівень - сенсорно-моторний	Дитинство	Основна програма поведінки - інстинктивна. Дієвими стимулами є заохочення і покарання.
Другий рівень - предметно-образний	Раннє дитинство, дошкільний і молодший шкільний	
Третій рівень - конкретно-логічний		
Четвертий рівень - морально-вольовий		

2. Перерахуйте основні фактори формування особистості школяра. _____

_____

_____

_____

3. Охарактеризуйте стилі неправильного сімейного виховання з урахуванням їх особливостей.

Стилi неправильного сімейного виховання	Особливості

ТЕМА 9. ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ І ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Література

1. Кутішенко В. Вікова та педагогічна психологія. - К., 2005. - С. 107 - 117.
2. Власова О. Педагогічна психологія: Навч. посібник. - К.: Либідь, 2005. - С. 312-322.

Вузлові питання теми

1. Характеристика педагогічної діяльності.
  2. Професійні якості особистості вчителя.
  3. Педагогічні здібності вчителя.
  4. Ефективність педагогічного спілкування.
  5. Перспективи розвитку психології у педагогічній діяльності.
- Компоненти педагогічної діяльності: дослідницький (гностичний); конструктивний; проектувальний; організаторський; комунікативний.
- Рівні результативності діяльності вчителя:
- репродуктивний рівень: учитель може і вміє розповісти іншим те, що знає сам;
  - адаптивний рівень: учитель вміє пристосувати своє повідомлення до особливостей аудиторії;
  - локально-моделюючий рівень: учитель володіє стратегіями навчання; вміє формулювати педагогічну мету, передбачати результат і створювати систему включення учня в навчально-пізнавальну діяльність;
  - системно-моделюючий рівень: учитель володіє стратегіями формування необхідної системи знань, умінь і навичок;
  - системно-моделюючий рівень діяльності і поведінки: учитель володіє стратегіями перетворення свого предмета в засіб формування особистості учнів, їх потреб у самовихованні, самоосвіті та саморозвитку.
- Основні етапи педагогічного спілкування:
- моделювання вчителем майбутнього процесу спілкування з учнями;
  - організація безпосереднього спілкування з учнями;

- управління спілкуванням у педагогічному процесі;
- аналіз реалізованої системи спілкування, досягнення, недоліки, моделювання майбутньої діяльності.

Сучасні наукові напрями та їх значення у підготовці майбутнього педагога

Психоаналіз	Психологічна теорія, розроблена в кінці XIX - початку XX століття австрійським неврологом Зигмундом Фрейдом. Надзвичайно впливовий метод лікування психічних розладів.
Аналітична психологія	Один із психодинамічних напрямків, заснований швейцарським психологом та культурологом Карлом Юнгом. Основою напрямку є осмислення та інтеграція підсвідомої мотивації, що контролює поведінку людини.
Гештальт-психологія	Почав розвиватись у Німеччині на початку XX століття. Заснований Максом Вертгеймером у 1912 році. Даний напрям «побудований» на постулаті: первинними даними є цілісні структури («Гештальти»). «Людина бачить лише те, що хоче бачити і не помічає оточуючого».
Когнітивна психологія	Напрямок в психології, який вивчає процеси пізнання, пам'ять та роль пізнання в мотивації та поведінці людини. В якості основи даного методу чинний факт – пізнання є головною детермінантою виникнення емоцій, які є наслідком сенсу цілісної поведінки людини. Дослідження в даній сфері пов'язані з проблемами пам'яті, уваги, логічного мислення, уяви.
Трансперсональна психологія	Вивчає «трансперсональні хвилювання», змінені стани свідомості та релігійні практики. Дана течія поєднує сучасні психологічні концепції, теорії та методики з традиційними духовними практиками Сходу та Заходу.
Нейро-лінгвістичне програмування (НЛП)	Напрямок психології заснований в 70-х рр. XX століття, в Америці. Основою методу є техніка моделювання вербальної та невербальної поведінки людини, яка досягла успіху в будь-якій сфері діяльності. Найбільш розповсюджений метод в області менеджменту, бізнесу та сучасній політиці.
Психодрама	Метод психотерапії та психологічної консультації, заснований Якобом Морено. У класичному варіанті терапевтичного процесу застосовується інструмент драматичної імпровізації для вивчення внутрішнього світу людини.
Логотерапія	Один із видів екзистенціальної психотерапії, спрямований на пошук, аналіз суті буття та існування людини. Розроблений Віктором Франклом у середині XX століття.

Робота з психологічними поняттями

Педагогічні здібності _____

Педагогічна діяльність _____

Педагогічний такт _____

Педагогічна саморегуляція _____

Педагогічне спілкування _____

Завдання для самостійної роботи

1. Від чого залежить індивідуальний стиль діяльності вчителя? _____

---

2. Сформулюйте бар'єри, які заважають ефективності педагогічного спілкування _____

Робота з першоджерелами

Складіть план-конспект статті Л.С.Виготського «Психологія і вчитель» / Хрестоматія з педагогічної психології. - М., 1995. С.253-258. _____

Додаткова література

1. Зошит на друкованій основі з вікової психології: робочий зошит для студентів 3-го курсу за спец. / Дорожко І.І., Туріщева Л.В. – Харків, 2013. – 52 с.
2. Крайг Г. Психология развития. СПб. 2000.
3. Кроник А.А., Головаха Е.И., Пажитнов А.Л., Членов М.А. Сколько Вам лет? Линии жизни глазами психолога. М., 1993.
4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (развитие ребенка от рождения до 17 лет). М., 1996.
5. Кулагина И.Ю. Личность школьника. От задержки психического развития до одаренности. М., 1999.
6. Кулагина И.Ю., Коллюцкий В.Н. Возрастная психология: Полный жизненный цикл развития человека. М.: Сфера, 2006.
7. Кутішенко В.П. Вікова та педагогічна психологія: Курс лекцій. –Київ, 2005. – 128 с.
8. Нуркова В.В. Свершенное продолжается: психология автобиографической памяти личности. М., 2000.
9. Попова М.В. Психология растущего человека: краткий курс возрастной психологии. – М.: ТЦ Сфера, 2002. – 128 с.
10. Раис Ф. Психология подросткового и юношеского возраста. СПб. 2000.
11. Формирование личности в переходный период от подросткового к юношескому возрасту / Под ред. И.В.Дубровиной. М., 1987.
12. Формирование личности старшеклассника / Под ред. И.В.Дубровиной. М., 1989.
13. Шаграева О.А. Детская психология: Теоретический и практический курс.- М.: ВЛАДОС, 2001. – 368 с.
14. Шаповаленко И.В. Психология развития и возрастная психология. – М.; Гардарики, 2005. – 349 с.

Рекомендації з підготовки до державного іспиту з психології

Питання з курсу «Психологія» включені в державний іспит.

При підготовці до іспиту необхідно звернути увагу на зміст і форму відповіді.

Відкритий план відповіді деяких питань надасть Вам змогу підготуватися до державного іспиту на високому рівні.

Питання. Внесок Харківської школи психологів і розвиток психологічної науки.

Відповідь. Харківська школа зародилася в 1932 р. Група московських психологів, учнів Виготського (О. М. Леонт'єв, О. В. Запорожець, Т. О. Гіневська, Л. В. Божович) переїхали в столицю України – Харків. До групи московських психологів приєдналась група харків'ян, а саме: П. І. Зінченко, П. Я. Гальперін, В. І. Аснін, а потім – К. Е. Хоменко, В. О. Містюк, К. І. Котлярова, Д. М. Дубовис-Арановська, Є. В. Гордон, Р. В. Мазуренко, О. М. Кінцева, А. В. Розенблюм, Т. В. Титаренко, В. Р. Диманштейн, Н. Н. Соломахіна. О. Леонт'єв у своїй автобіографії вказує, що в 1936-37 роках Харківська група налічувала 15 співробітників.

Представники групи працювали та розвивали ідеї Л. С. Виготського у навчальних і наукових закладах Харкова таких, як: Українська психоневрологічна академія (в минулому Український науково-дослідний психоневрологічний інститут), Український науково-дослідний інститут педагогіки, Харківський державний педагогічний інститут ім. Г. С. Сковороди, Харківський педагогічний інститут іноземних мов. О.М. Леонт'єв брав безпосередньо участь у роботі групи у період з 1931 – 1935 рр. О.М. Леонт'єв повернувся в Москву. Завідування кафедрою психології педагогічного інституту взяв на себе Запорожець. Дослідження цього періоду полягали у розробці психологічної теорії діяльності. О.Р. Лурія продовжував дослідження афективної сфери, у 1937 р. захистив докторську дисертацію.

Науковий внесок. Основні напрямки досліджень включали емпіричні дослідження психічних процесів:

- сенсорні дії, світлочутливість шкіри долоні (Аснін, Запорожець, Леонт'єв);
- рухові навички (Аснін);
- формування розумових дій у контексті наочно-дійового і логічного мислення (Запорожець, Хоменко);
- мнемічні дії при довільному та мимовільному запам'ятовуванні (Зінченко);

Питання. Порівняльна характеристика пізнавальних процесів молодшого школяра і підлітка.

Відповідь.

Пізнавальний процес	Молодший школяр	Підліток
Увага	Характерною віковою особливістю є	Стає необхідним компонентом його вмінь

	<p>нерозвинутості довільна увага молодших школярів. У них домінує увага мимовільна, спрямована на нові, яскраві, несподівані та захоплюючі об'єкти. Слабкість гальмівних процесів у цьому віці зумовлює і таку рису уваги дітей, як її нестійкість. Розвиток уваги молодших школярів все більше і більше характеризується довільністю.</p>	<p>вчитись. Виробляється свідоме зосередження на об'єктах, що відзначається тривалістю та стійкістю відносно відволікань. Зростають можливості розподілу та переключення уваги, обсяг та її концентрація.</p>
Пам'ять	<p>Виражена зміна співвідношення мимовільного і довільного запам'ятовування у бік зростання ролі останнього.</p>	<p>Побудована на аналізі та розумінні матеріалу і спирається на використанні прийомів запам'ятовування.</p>
Сприймання	<p>Не вміють здійснювати цілеспрямований аналіз результатів сприймання, виділяти серед них головне, істотне. Їх сприйманню властива виражена емоційність.</p>	<p>Супроводжується пошуком, міркуваннями.</p>
Мислення	<p>Здійснюється перехід від наочно-образного, конкретного мислення, властивого дошкільнятам, до понятійного, науково-теоретичного мислення.</p>	<p>Найсуттєвішою зміною у мисленні підлітка є набуття останнім якості теоретичності, формальності, рефлексивності. Мислення підлітка активне, самостійне, творче, що дозволяє використати його як засіб пошукової діяльності.</p>
Уява	<p>Надзвичайно бурхлива, яскрава, з характерними рисами некерованості. У ході учіння вона поступово розвивається. Вдосконалюється відтворююча уява, стає реалістичною та керованою.</p>	<p>У навчальній діяльності функціонує репродуктивна та продуктивна уява. Значно розширюється зміст її образів, що зумовлено обсягом та різноманітністю навчального матеріалу.</p>

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Кафедра психологічної та педагогічної антропології

Вузівська науково-теоретична on-line конференція для студентів та аспірантів

**СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ
В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ**

ІНФОРМАЦІЙНЕ ПОВІДОМЛЕННЯ

Вузівська науково-теоретична конференція, ініціатором проведення якої є кафедра психологічної та педагогічної антропології Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Конференція присвячена проблемам практичної психології в педагогіці, пошуку нових підходів у їх вирішенні.

Організаційний комітет запрошує Вас до участі в роботі конференції, яка відбудеться в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. Сковороди за адресою м. Харків, вул. Валентинівська, 2.

Робочі мови конференції: українська, англійська.

Для участі в роботі конференції необхідно:

1. Надіслати на адресу Оргкомітету (або особисто) друкований варіант тез доповіді, підписаний автором/авторами та науковим керівником, а також їх електронний варіант.
2. Оргкомітет і редакція збірника залишає за собою право скорочувати, а також не друкувати тези, які містять граматичні, стилістичні помилки, виконані з порушенням вимог до оформлення матеріалів.

Вимоги до оформлення матеріалів:

Обсяг тез: 1 **повна** сторінка формату А4, виконана в редакторі MS Word.
Розмір полів: ліве, праве, верхнє, нижнє – 20 мм. Міжрядковий інтервал - 1,5.
Шрифт Times New Roman, кегль 14.

Порядок оформлення:

- 1 – ініціали та прізвище автора/авторів (по правому краю, жирно, курсив, кегль 14);
- 2 – ініціали та прізвище наукового керівника (по правому краю, жирно, курсив, кегль 14);
- 3 – назва доповіді (великі букви, посередині, жирно, кегль 14);
- 4 – основний текст (по ширині, абзацний виступ 0,95, переноси слів не допускаються, по тексту використовуються однакові лапки: „” та апостроф ’, кегль 14).

ВЗІРЕЦЬ

І. Іванова
наук. кер. В. Петренко

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ВЗАЄМОДІЯ
ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ І БАТЬКІВ У ДНЗ**

Адреса Організаційного комітету

Україна, 61168, м. Харків, вул. Валентинівська, 2.
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди
Кафедра психологічної та педагогічної антропології, ауд.231-А, тел: (0572) 68-10-76.

Навчальне видання

Авторський колектив: Дорожко І.І., Туріщева Л.В., Микитюк С.О.,
Абаньшина С.Є., Дзюбич О.М., Діомідова Н.Ю., Довженко О.О., Малихіна О.Є.,
Ходикіна Ю.Ю.

Методичні рекомендації з курсу «Психологія» для здобувачів першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти / Дорожко І.І. та ін. ; за заг. ред. І. І. Дорожко
(електронне видання). Харків : ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022.

Відповідальний за випуск: Дорожко І. І.

Комп'ютерна верстка: Дзюбич О. М.

Коректор: Дзюбич О. М.

**Відповідальність за дотримання вимог академічної доброчесності несуть
автори**